

Vahyin Mekke Dönemi'nde Allah'a ve Resûlü'ne İtaat

Yavuz Rıdvan TALU | orcid.org/0000-0001-7953-2816 | <mailto:ridvanyavuz2335@gmail.com>

Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03a5qrr21>

Öz

Kur'ân-ı Kerîm'de itaat mefhumu temel bir kavram olarak yer almaktadır. Allah'a itaat emrinin yanında Hz. Muhammed'e (s.a.s.) itaat ayrıca belirtilerek emredilmiştir. Resûl'e itaat, Allah'a itaat sayılmış ve mutlak itaatin yalnızca Allah'a ait olduğu anlatılmıştır. Allah Resûlü Muhammed'e (s.a.s.) itaat de Allah'ın emri gereği mutlak itaat kısmındadır. Ayrıca "ulü'l-emr'e itaat" de Kur'ân'da emredilmiş ancak bu mukayyet itaat olarak tanıtılmıştır. "Yetki/emir sahipleri" diye meâl verdiğimiz "ulü'l-emr"; ailevî ve ictimaî olarak idare mevkiinde bulunan Müslüman ilim sahipleri, âlimler ve yöneticilerdir. İtaatte ana konular iman esaslarıdır. İslâm'da namaz, zekât, oruç ve hac gibi kulluk vecibeleri itaat tezahürleridir. Lâkin bu vecibeler; öncelikle tevhid, nübüvvet ve âhirete iman gibi itaat esasları üzerindedir. İnsanda tevhide iman ve dolayısıyla diğer iman hususları yerleştikten sonra da imanı korumak suretiyle iman esaslarındaki itaat sürmektedir. Burada da başta farz olan vecibelerin, sâlih amellerin önemi açıktır. İmanî itaatin en belirgin örneği Risâlet-i Muhammediyye'nin (s.a.s.) Mekke devrinde görülmüştür. Bu dönemde; tahâret, salât, sadaka gibi ameller mevcut olsa da tek bir Allah'a, O'nun, iyilik ve kötülüklerin karşılığını vereceği bir hesap gününün varlığına ve tüm bunları tebliğ eden Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğine iman etmek o dönem Mekke'de öncelikli itaat gündemini teşkil etmiştir. Zira Mekke'de şirk hâkimdi. Bu çalışmada; itaatin lügat manaları, Kur'ân ve Hadis'te itaat ve itaatin mâhiyeti genel hatlarıyla incelenmiştir. Daha sonra İslâm'ın Mekke Dönemi'nde yaşanan bazı hadiseler, "Allah'a ve Resûlü Muhammed'e (s.a.s.) itaat" çerçevesinde yorumlanmıştır. Bu kısım araştırmanın temel konusunu teşkil etmektedir. Bu makale ile Allah Resûlü'nün ve sahâbenin ilâhî itaat emrine Mekke'de nasıl bir karşılık verdikleri görülmeye çalışılmıştır. Makalenin, 21. asırda "Allah'a ve Resûlü'ne itaat" düşüncesi için ufuk vesilesi olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

İslam Tarihi, Siyer, İtaat, Mekke, Tevhid, Nübüvvet, Âhiret.

Atıf Bilgisi

Talu, Yavuz Rıdvan. "Vahyin Mekke Dönemi'nde Allah'a ve Resûlü'ne İtaat". *Kocaeli İlahiyat Dergisi*

8/2 (Aralık 2024), 240-273.

Geliş Tarihi	12.08.2024
Kabul Tarihi	15.10.2024
Yayın Tarihi	29.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
İntihal Kontrolü	Evet - Turnitin
Etik Bildirim	kider@kocaeli.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Yayıncı	Kocaeli Üniversitesi

Obedience to Allah and His Messenger in the Meccan Period of Quranic Revelation

Yavuz Ridvan TALU | orcid.org/0000-0001-7953-2816 | ridvanyavuz2335@gmail.com

PhD Student, Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic History,
Istanbul, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03a5qrr21>

Abstract

The concept of obedience is included as a basic concept in the Holy Quran. In addition to the command to obey Allah, obey Muhammad was also stated and ordered. Obeying the Messenger was considered obedience to Allah and it was explained that absolute obedience belonged only to Allah. Obedience to the Messenger of Allah, Muhammad, is also in the category of absolute obedience in accordance with the command of Allah. In addition, "obeying the ulu'l-amr" is also commanded in the Quran, but this is introduced as limited obedience. "Ulu'l-amr", which we translate as "those with authority/command", are Muslim knowledgeable people, scholars and administrators who are in administrative positions both familiarly and socially. The main subjects of obedience are the principles of faith. In Islam, obligations of servitude such as prayer (salah), almsgiving (zakat), fasting (sawm) and pilgrimage (hajj) are appearing of obedience. However, these obligations are primarily based on the principles of obedience such as Islamic tawhid, prophethood and belief in the afterlife. Even after belief in Islamic tawhid (monotheism) and therefore other aspects of faith are established in people obedience to the principles of faith continues by means of preserving faith. At this point, the importance of obligatory duties and good deeds is clear. The most obvious example of obedience in the principles of faith was seen in the Meccan period of the Prophet Muhammad. In this period, even though there were deeds such as tahārah (purity), salāt (prayer), and sadaqah (almsgiving); belief in one God, in the existence of a day of reckoning in which he will repay good deeds and evil deeds, and in the nubuwwah (prophethood) of the Prophet Muhammad, who communicated all these; constituted the primary agenda of obedience in Mecca at that time. Because shirk (polytheism) was dominant in Mecca. This study examines the literal meanings of obedience, obedience in the Qur'an and Hadith, and the nature of obedience in general terms. Later, some events that took place in the Meccan Period of Islam were interpreted within the framework of "obedience to Allah and His Messenger Muhammad". This section constitutes the main subject of this research. This article tries to see how the Messenger of Allah and the Companions responded to the divine command of obedience in Mecca. It is thought that this article will be a horizon for the idea of "obedience to Allah and His Messenger" in the 21st century.

Keywords

Islamic History, Sîra (Life of The Prophet), Tâ'a (Obedience), Mecca, Islamic Tawhîd.

Citation

Talu, Yavuz Rıdvan. "Obedience to Allah and His Messenger in the Meccan Period of Quranic Revelation". *Kocaeli Theology Journal* 8/2 (December 2024), 240-273.

Date of Submission	12.08.2024
Date of Acceptance	15.10.2024
Date of Publication	29.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	kider@kocaeli.edu.tr
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Publisher	Kocaeli University

Giriş

Yüce Allah, tek ve benzersiz, ezeli ve ebedî yani varlığı zâtından olan mutlak yücelik sahibi, kutsal bir varlıktır.¹ O; kâinatı yaratmış, bir nizam takdir etmiş ve doğruyu göstermiştir.² Tarihî süreçte insana vahyini bildirmiş, elçiler göndermiştir.³ Nihâî olarak Mekke şirk ortamındaki insanlar arasından el-Emîn olarak tanınan⁴ Muhammed'i (s.a.s.) kendisine resûl seçmiş ve Kur'ân'ı vahyetmiştir. Başta tevhid olmak üzere İslâm'ın esas ilkelerini vahiy ile ona bildirmiş, o da bu ilâhî hakikatleri insanlara tebliğ ederek nübüvvet vazifesini yerine getirmiş, Yüce Allah'a itaat etmiştir.⁵ O, Allah'a itaatin sonuçlarını anlatmış, muhataplarını cennet ile müjdelemiş cehennem ile de korkutmuştur.⁶

Resûle itaatin mutlak olarak Allah'a itaat manasına geldiği bizzat Allah tarafından haber verilmiştir.⁷ Hz. Muhammed (s.a.s.) risâlet vazifesi boyunca Allah'a karşı en takvâ sahibi⁸ ve dolayısıyla en itaatli kul olarak örneklik teşkil etmiştir. Kur'ân'da; Allah seviliyorsa, O'nun resûlüne itaat ve ittibâ edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece Allah'ın da kullarını seveceği ve onların günahlarını bağışlayacağı müjdelenmiştir.⁹

Vahyin nâzil olduğu Mekke'de en belirgin itaat esası tevhittir. Şirkin ortadan kalkması için insanların Allah'ı tek bir ilâh olarak tanınması gerekmektedir. Tvhidin tebliğini yaparak Allah'a itaat eden Hz. Muhammed (s.a.s.) bu kapsamda en yakınlarından başlamak suretiyle tebliğde bulunmuştur. Mekkeli müşriklerin

¹ el-ihlâs 112/1-4 Hayreddin Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023).

² el-A'lâ 87/1-3.

³ Yûnus 10/47; en-Nahl, 16/36, 63; Fâtır, 35/24.

⁴ Abdülmelik ibn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd. (Mısır: Şirket-i Mektebe, 1955), 1/183, 197-198.

⁵ Peygamberlerin tebliğ görevi ve bu vazifeyi yerine getirmeleriyle ilgili pek çok âyet vardır. Örnek olarak bk. el-Mâide, 5/67, 92, 99; en-Nahl, 16/35.

⁶ en-Nûr, 24/52, 54; Muhammed, 47/33; et-Teğâbün, 64/12. Kur'ân'daki tüm cennet müjdeleri ve cehennem tehditleri de bu kapsamdadır.

⁷ en-Nisâ 4/80 Tahrîr süresi 1. âyette Allah Resûlü'nün kendisiyle ilgili bir görüş ve tercihinin Allah tarafından uygun bulunmadığı belirtilmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.s.) şahsi görüşleri yoruma açıktır. Örnek için bk. bu makale, "Hadislerde İtaat" başlığı.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî*, thk. Cemaatü min el-ulemâ (Mısır: es-Sultâniyye, 1893), "Nikâh", 1 (No. 5063).

⁹ Âl-i İmrân 3/31; Bu âyetin inış sebeplerine dair rivayetler için bk. Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 1/543; âyetlerin nüzûl sebepleri hususîdir ancak ulema ittifakı ile lafzî umumiliğine itibar edilmektedir. Bk. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 3/574; Yûsuf Karadâvî, *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*, çev. Nurullah Yazar (İstanbul: Nida, 2018), 296-298.

baskısına sabır ile karşılık vermiş, Allah'a itaatte sabırlı olmuş ve kararlılığını göstermiştir. İnsanlar, onun; doğru, güvenilir, kararlı ve müsamahalı duruşundan etkilenmiştir. Mekke'de insanların bir kısmı Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğ ettiği ilâhî emir ve nehiyleri kabul edip ona ve Allah'a itaat etmişlerdir.

İtaat etmeyenlere gelince, toplumun ileri gelenlerinden bazıları, kibirleri ve kurdukları şirk düzeninden edindikleri maddî menfaatleri sebebiyle itaatten yüz çevirmişler, hatta itaat edenlere karşıt bir oluşuma girişmişler ve onlara eziyet etmişlerdir.¹⁰

Makalede itaat kavramı hususî bir kaynak bağlamında¹¹ işlenmiştir. "İtaat" mefhumu Kur'ânî temel bir kavramdır. İslâmî ilimlerde bu mefhum ile ilgili farklı çalışmalar yapılmıştır. Son dönemdeki bazı çalışmalara gelince; Furat Akdemir, itaatın çeşitli manalarını ve Kur'ân'daki itaat konularını incelemiştir.¹² Özarslan ise konuya Kelâm ilmi çerçevesinden bakarak katkıda bulunmuştur; "İtaat" ile irtibatlı farklı kavramlarla birlikte itaatın sınır ve kapsamını belirtmiş, mefhumu; iman ve şirk/küfür bağlantısıyla işlemiştir.¹³

Hamza Sadan da itaat ile ittibâ kavramlarını Mekke ve Medine âyetler çerçevesinde incelemiş, Allah Resûlü ve Müslümanların Mekke Dönemi'nde maddî kuvvet ve şehir idaresi bakımından zayıf oldukları için Kur'ân'da itaat kavramı yerine uymak-izlemek manalı "ittibâ" mefhumunun kullanıldığını söylemiştir. Medine Dönemi'nde ise İslâm toplumunun gücünün artmasına bağlı olarak Kur'ân'da itaat emirlerinin de belirginleştiğini ifade etmektedir. Çalışmamızda "İtaat" mefhumunun ittibâ kavramını kapsadığı tasrih edilmiştir. İman esaslarının tebliği ve insanların Müslüman olmaya başlamaları ile birlikte "Allah'a ve

¹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/313, 361, 392, 467; Allah Resûlü'nün insanları tek ilâha daveti ve güzel ahlâk ile yaşamayı emretmesi, Mekke müşriklerin alıştıkları hayat şekline ters gelmişti. Ayrıca, şirk içerisindeki bir hac vebibesinin merkezi haline getirilmiş Kâbe ve ticaret için kurulan fuarlar müşriklerin iktisadî sistemlerinin esas unsurlarıydı. Onlar, kurdukları düzenin değişeceğini anlamışlar ve bunun aleyhlerinde olacağına inanmışlardır. Bu ve benzeri sebeplerle Allah Resûlü'ne ve diğer Mü'minlere baskı-eziyet uygulamışlardır. Bk. Mehmet Ali Kıpçak, "Asr-ı Saadet'te Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, haz. Vecdi Akyüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 2/121-122.

¹¹ Cemal Ağırman, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2023).

¹² Furat Akdemir, "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatın Mahiyeti", *Kelâm Araştırmaları* 11/1 (2013), 425-442; Kur'an'da itaatın kapsamı ile ilgili bir diğer çalışma için bk. Musa Turşak, "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Ülü'l-Emre İtaatın Mahiyeti", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 325-347.

¹³ Selim Özarslan, "Kelâm Açısından İtaat Kavramı ve Çerçevesi", *Diyanet İlmî Dergi* 54/1 (2018), 93-112; Ayrıca bk. Hüseyin Baylav, *İnanç Açısından İtaat* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

Resûlü'ne itaat” Mekke dönemi itibarıyla gerçekleşmiştir. Hz. Muhammed'e (s.a.s.) ittibâ da Mekke Dönemi'nin itaati kapsamındadır.¹⁴

Türkoğlu ise kavramla ilgili çalışmasını Tefsir tezi olarak hazırlamıştır. Kavramsal çerçeveden sonra Sünnet'in bağlayıcılık yönüne temas etmiş ve sonra da peygamberlerin başlıca özellikleri ile Allah Resûlü Muhammed'e (s.a.s.) itaatin emredildiği âyetler üzerinde durmuştur.¹⁵

Bu makalede, Kur'ân'da yer alan “Allah'a ve Resûlü'ne itaat” emri, vahyin Mekke dönemi ile irtibatlandırılmıştır. Makalenin özgünlüğü de bu noktadadır. Mekke Dönemi, Kur'ânî bir kavram nazarıyla değerlendirilmektedir. “Ulü'l-emre itaat” ise müstakil bir çalışmanın konusu olup konumuzun dışındadır.

İlk vahiy, ilâhî vahyin tebliğ emri, Mekke müşriklerinin muhalefeti, Habeşistan hicreti, Akabe Biatları ve Medine'ye hicret bu çalışmanın odaklandığı konular olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân meâli ve tefsîri, sahîh hadîsler, temel siyer eserleri ve temel İslâm tarihi kitaplarının siyer bölümleri bu çalışmanın esas kaynaklarını teşkil etmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Kur'ân-ı Kerîm'de “itaat” mefhumu, daha çok “ta-ve-a” köklü bir fiilin, if'âl bâbındaki emir sığası ile yer almıştır. “İtaat” kelimesi ise aynı bâbın masdarıdır. Bu kök (t-v-a), kerhin (k-r-h) yani hoş bulunmayan şeyin zıddıdır (ويضاده الكره). “Fülân tav'un yedeyk” “Fılan kişi senin emrindedir” manasına gelir. Yani itaatkârdır (فلا تون). İtaatte gönüllü oluş söz konusudur. İsteyerek, uysal bir ruh hâli ile “kabul etmek, boyun eğmek (الانقياد) emre uyup muhalefet etmemek, muvafakat etmek, isteyerek yapmak, yapmaya çalışmak, alışmak” manalarında. İtaatte “hoşlanmamanın” olmadığı anlaşılmaktadır. Birine bir şey emredildiğinde kişinin o emre uyması da “eta'ahü” (أطاعه) – ona itaat etti ile ifade edilir ve aynı kökten bir mastar olan “taat” de bu anlamda kullanılır. “İtaat”, daha çok “verilen emri yerine

¹⁴ İki kavramın (itaat ve ittibâ) Mekke ve Medine Dönemleri âyetlerinde kullanımı ve bunun sebeplerine dair ayrıntılı bilgi ve yorum için de bk. Hamza Sadan, “İtaat ve İttiba Kavramlarının Anlamsal Çerçevesi ve Kur'an'da Kullanımı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2020), 177-204; Ayrıca bk. Hamza Sadan, *Mekkî ve Medenî Âyetlerin Semantik Çerçevesi: İtaat ve İttiba Kavramları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2017).

¹⁵ Alaattin Türkoğlu, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Muhammed'e İtaat* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

getirmek” manasıyla kullanılmaktadır. İtaat, taat ve tav“ “isteyerek yapmak, teslim olmak, boyun eğmek” manalarını bulunduran kelimelerdir.¹⁶

İtaat; emretmek üzere hak ve yetkiye sahip bir kimsenin emirlerine, isteyerek veya istemeyerek, uyulmasıdır. Memur, yani kendisine emredilen şahıs, sevip arzu ettiği bir şeye itaat eder. Hoşlanmadığı, zorlandığı bir durumda da nehyedilenlerden vazgeçebilir, yine itaate yönelir (والطاعة فعل المأمور ولو ندبا، وترك المنهيات ولو كراهة). Hak ve yetki sahipliği, mutlak veya göreceli tüm güç ve kudret sahipleri için geçerli olmaktadır. Ayrıca, itaat; “emretme gücü ve yetkisine sahip olsun veya olmasın” “mücerred/soyut veya müşahhas/somut” bir varlığın emirlerine ya da dileklerine, bir şahsın, irâdesini kullanıp kabul etmesi ve uymasıdır. “İtaat”te kabul etmek temeli vardır.¹⁷

İstılâhî olarak “taat” (itaat) ise Allah’ın emrine gönüllü olarak muvâfakat etmek demektir. Emir verme yetkisi bulunan insanların emrine itaati ifade etmek için de itaat kavramının kullanılabileceğini anlıyoruz ancak bu durumda da “Allah’a isyan” söz konusu olmamalıdır (وتجاوز الطاعة لغير الله في غير المعصية).¹⁸ Allah’a ve Resûlü’ne itaat, tüm emir ve nehiyleri kapsamaktadır.¹⁹ Kulun, nehyedilenlerden ictinâb ederken bir zorluk yahut “kerahet” hissetmesi, Allah’a olan gönüllü itaatini etkilemez. Bu durum için beşerî bir hâl diyebiliriz.

“Allah için itaat”; O’na iman etmek, zâtına ve emrine tazim ile boyun eğmek-teslim olmak, kulluk vecbelerini yerine getirmek, kitâbına çalışmak gibi temel vazifeleri barındırır. “Nebî’ye (s.a.s.) itaat”; onun Kur’ân’ı yaşayışına yani Sünneti’ne ittibâ etmek, hürmet, tazim ve muhabbet göstermek içeriklidir. Kur’ân ve Sünnet çizgisindeki “ulü’l-emr’e itaat” söz konusu olduğunda ise “karşılıklı olarak hak ve mesûliyet” ölçüsü ve bunlara riâyetle, emir vermeye yetkili olanların talimatlarına hürmet göstererek tâbi olmak anlaşılır.²⁰

¹⁶ Ebû’l-Kâsım el-Hüseynî b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Çaribi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dimeşk - Beyrut: Dârü’l-Kalem - Dârü’ş-Şâmiye, 1991), “tva”, 529; Ebû Nasr İsmâîl el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcü’l-Lüga ve Sihâhü’l-Arabiyye*, thk. Attâr Ahmed Abdülğafûr (Beyrût: Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn, 1407), 3/1255; Muhammed b. Mükrim ibn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1993), “tva”, 8/240-241 (نَقِيضٌ الكَرَاهَةِ); Ağırman, *Hız. Peygamber’in Sünnetinde İtaat*, 22-23.

¹⁷ Muhammed b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfû istilâhati’l-fünûn ve’l-ulûm*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebe Lübnân Nâşirîn, 1996), 2/1123; Ağırman, *Hız. Peygamber’in Sünnetinde İtaat*, 25.

¹⁸ Ali b. Muhammed el-Cürçânî, *Tarifât*, thk. Ulemâ (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983), 140; Tehânevî, *Keşşâf*, 2/1123.

¹⁹ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr* (Kahire: Dâru’s-Sâbûnî, 1997), 2/482.

²⁰ Ağırman, *Hız. Peygamber’in Sünnetinde İtaat*, 27.

İtaat ile çok yakından alâkalı bir mefhum da “ittibâ”dır. “Te-be-a” fiilinden gelen ittibâ, iftiâl bâbından bir masdar olup ‘birinin izini sürmek’, ‘birini takip etmek’, ‘birinin ardından yürümek’, ‘birine uğrayıp beraberce gitmek’ (مَرَّ بِهِ فَمَضَى مَعَهُ) ve isteyerek tâbî olmak (وَتَطَلَّبَهُ مُتَّبِعاً لَهُ) gibi manaları vardır. Tâbî olmak “hâdim olmak” anlamına da gelir. Takip etmek veya tâbî olmak bedenen olacağı gibi emre uymak şeklinde de olur (فَقَفَا أَثَرَهُ، وَذَلِكَ تَارَةً بِالْجِسْمِ، وَتَارَةً بِالِارْتِسَامِ وَالِاتِّمَارِ). Allah’ın son Resûlü Muhammed’e (s.a.s.) ittibâ etmek; onun izini sürmek, onun yolundan gitmek, Kur’ân kaynaklı sünnetine uymak manasındadır.²¹

İttibâ, istılahta; bir şahsın “söz ve işlerini derinlemesine araştırmak, incelemek”, Kur’ân-ı Kerîm’e ve Hz. Muhammed’in (s.a.s.) Sünneti’ne tâbî olmak; Kur’ân’ı imam edinmek (اجْعَلُوهُ أَمَامَكُمْ ثُمَّ اتَّبِعُوهُ), onu okumak ve onunla amel etmek ve onu bırakmamak, ilim, ahlâk ve hayat şekli yönlerinden önceki devirlerde yaşamış sâdik kimselerin izini takip etmek, onların hayatlarını örnek edinmek manalarındadır.²²

“İttibâ”, tâbî olmak manasıyla “itaat”in eş anlamlısıdır. “İttibâ”daki “uymak” davranışında sözden ziyade görerek örnek edinmek vardır. Böylece “ittibâ”, “itaat”e göre has bir mana içerir. “İtaat”, fiilen “örnek almak” davranışının yanı sıra kavli emirlere “uymak” davranışını da ifade eder. İstilahî manalarıyla “ittibâ” ve “itaat”in aynı anlama geldiği söylenebilir. Kur’ân-ı Kerîm’de emredilen “ittibâ”, “itaat”in kapsamındadır. Âl-i İmrân sûresinin 31 ve 32. âyetleri bu noktada da örnek teşkil etmiştir:²³

“De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki (fettebiûnî) Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok başışlayıcı, çok esirgeyicidir.”²⁴ “De ki: “Allah’a ve resule itaat edin (etîû).” Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez.”²⁵

Hız. Muhammed’e (s.a.s.) “ittibâ”nın, sıradan bir “ittibâ” olmadığı anlaşılmıştır. Bilakis, istek duyulan, üst seviye bir “itaat” fikridir. Bu da Allah Teâlâ’ya itaat olmaktadır. “Bana ittibâ ediniz” ve “Allah’a ve Resûle itaat ediniz” meâllerinin bulunduğu âyetlerin art arda yer almasıyla “ittibâ”nın itaat kapsamından olduğu

²¹ İsfehânî, Müfredât, “tba”, 162-163; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, 8/27, 29; Ağırman, Hz. Peygamber’in Sünnetinde İtaat, 36-37.

²² Mecdüddîn Ebü’s-Seâdât İbnü’l-Esîr, en-Nihâye fi Ğarîbi’l-Hadis ve’l-Eser (Beyrût: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1399), 1/179; Ağırman, Hz. Peygamber’in Sünnetinde İtaat, 37.

²³ Ağırman, Hz. Peygamber’in Sünnetinde İtaat, 37.

²⁴ Âl-i İmrân 3/31.

²⁵ Âl-i İmrân 3/32.

anlaşılır. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de vahye tâbi olmak da emredilmiştir.²⁶ “İttibâ”da müşâhede ve örneklik-rehberlik vesilesiyle tâbi olmak öncelikle anlaşılmaktadır.²⁷

2. Kur’ân-ı Kerîm’de İtaat

İtaat, Yüce Allah’ın, kullarına emrettiği temel bir husus olarak Kur’ân’da yer almaktadır. Doğrudan bu kelimenin farklı şekilleriyle ve ayrıca farklı kelimelerle de bu itaat emrini görmekteyiz. Böylece Kur’ân, “Allah’a ve Resûlü’ne itaat rehberi” olarak temayüz etmektedir. Bu başlıkta ilâhî itaat emrinin hem Mekkî hem de Medenî âyetlerin bazılarında nasıl yer aldığını ana hatlarıyla görmeye çalışacağız.

Âl-i İmrân 83. âyette itaat hususu -meâlen- şöyle yer almaktadır: “Yoksa onlar Allah’ın dininden başka din mi arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde olanların hepsi ister istemez (tav’an ve kerhen) Allah’a boyun eğip teslim olmuşlardır ve sonunda hepsi O’na döndürüleceklerdir.”²⁸

Ra’d sûresi, 15. âyet ise meâlen şöyledir: “Göklerde ve yerde olanlar, ayrıca bunların gölgeleri de ister istemez (tav’an ve kerhen) sabah akşam Allah’a secde ederler.”²⁹ Fussilet sûresi 11. âyette “...(Allah) duman hâlindeki göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne isteyerek veya istemeyerek de olsa (tav’an ev kerhen) gelin buyurdu. İkisi de isteyerek geldik dedi.”³⁰ Bu iki âyette itaat olarak Allah’a secde etmek ve “Allah’ın emrine gelmek” söz konusudur. Âyetlerde “tav” kelimesi de geçmiştir. Mezkûr âyette “isteyerek yapmak” meâli verilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de meleklerin itaatli davranışları da anlatılmaktadır. Melekler, Allah’ın, “Adem’e secde edin” emrine itaat etmiş, iblis ise bundan kaçınmıştır.³¹ Melekler, göklerde ve yerde bulunan canlılar gibi Allah’a secde ederler ve kibirlenmezler. Allah’a karşı bir havf/korku içinde olup O’nun emirlerini yaparlar,³² yani itaat ederler.

Allah Teâlâ, peygamberler göndermesinin sebebini kitabında beyan etmiştir. Âyet, meâlen şöyledir:

²⁶ el-En’âm 6/106; el-Ahzâb 33/2.

²⁷ Ağırman, Hz. Peygamber’in Sünnetinde İtaat, 38.

²⁸ Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Mehmet Yaşar Kandemir vd. (İstanbul: İFAV, 2021), Âl-i İmrân 3/83.

²⁹ er-Ra’d 13/15.

³⁰ Fussilet 41/11.

³¹ el-Bakara 2/34.

³² en-Nahl 16/49-50.

“Biz, gönderdiğimiz her Resûlü, Allah'ın izniyle yalnız kendisine itaat edilsin diye gönderdik...”³³ Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de, önceki peygamberler ve kavimlerinin anlatılmasıyla mezkûr âyetin ayrıntıları verilir. Allah Teâlâ, Musa peygambere itaat edenleri kurtardığını haber vermiştir.³⁴ Allah'a kulluk etmelerini, O'ndan sakınmalarını ve kendisine itaat etmelerini söyleyerek Nuh Peygamber de çağrıda bulunmuştur.³⁵

Îsâ peygamber de kavmine şöyle demiştir: “Ben size hikmetle ve anlaşmazlığa düştüğünüz şeylerin bir kısmını açıklamak için geldim. Allah'tan korkun [sakının] ve bana itaat edin.”³⁶ Âd kavmine gönderilen Hûd peygamber de “Allah'a karşı ittikâl olmayacak mısınız?” diye tebliğine başlamıştır. Güvenilir bir elçi olduğunu belirtmiş, kavmine Allah'a karşı takvâyı edinmelerini ve kendisine de itaati emretmiştir.³⁷

Mü'minlerin itaat emri durumunda ne söylediklerine ve nasıl davrandıklarına dair bilgiler de âyetlerde mevcuttur:

“Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resûlüne çağrıldıkları zaman mü'minlerin sözü sadece: “İsttik ve itaat ettik” şeklindedir. İşte kurtuluşa erecek olanlar da yalnız onlardır. Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder, Allah'tan haşyet duyar ve O'na karşı takvâlî bir hayat yaşarsa işte onlar kazanan insanlardır.”³⁸

Kur'ân'da itaatın mükâfatlar ile teşvik edildiğini de görüyoruz. Mü'minlerin, itaat etmeleri durumunda kendilerine verilecek mükâfatlar belirtilmektedir: “Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse Allah onu içinde ırmaklar akan cennetlere yerleştirir. Kim yüz çevirirse, onu da elîm bir azapla cezalandırır.”³⁹

Allah'a ve Resûlü'ne (s.a.s.) itaat edenlere “azîm bir zafer” vaad edilmiştir: “Ey iman edenler Allah'a karşı ittikâlî olun ve doğru söz söyleyin. Böylece Allah işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederse, pek büyük bir kazanç elde eder.”⁴⁰

³³ en-Nisâ 4/64.

³⁴ eş-Şuarâ 26/65.

³⁵ eş-Şuarâ 26/106-108, 110; Nûh 71/2-3.

³⁶ ez-Zuhruf 43/63.

³⁷ eş-Şuarâ 26/123-126.

³⁸ el-Mâide, 5/7; en-Nûr 24/51-52.

³⁹ el-Feth 48/17.

⁴⁰ el-Ahzâb 33/70-71.

Allah ve Resûlü (s.a.s.) hayat verecek şeylere çağırır ve itaat elzemdir.⁴¹ “Hayat verecek şey” kısmıyla ilgili bazı müfessirler bu şeyin “iman” olduğunu söylemiştir. Bazı müfessirler de İslâm’a, hakk olana ve Kur’ân’a çağrı demiştir.⁴²

İtaat davranışının doğru yönlendirilmesi için de Kur’ân’da ilkeler mevcuttur. Kur’ân’da Allah’a, peygambere ve Müslüman yöneticilere itaatin emredilmesine karşılık; müşriklere, münâfıklara, kâfirlere, Hristiyan ve Yahudilere, bozguncu ve günahkârlara, müsriflere, şeytanlara ve şeytanın dostlarına, yalancı ve yalanlayıcı insanlara itaat edilmesi ise yasaklanmıştır.⁴³ Tevhide aykırı bir şeye itaat edilmeyeceği belirtilmiştir.⁴⁴

Âyetler üzerinden daha geniş bir “itaat” mefhumu araştırması yapılabilir. Bu da “tefsîr” ilminin dahilinde olabilir. Bu çalışmada itaat kavramının sadece belirli dinî vecîbeleri değil ictimâî hayatı da kapsadığı vurgulanmaktadır.

3. Hadislerde İtaat

Allah’a ve Resûlü’ne itaat emri Resûlullah’ın (s.a.s.) diliyle de tebliğ edilmiştir. Allah Resûlü (s.a.s.), “Bana itaat eden Allah’a itaat etmiş, bana isyan eden ise Allah’a isyan etmiş olur”⁴⁵ diyerek elçiye itaat ile Allah’a itaatin aynı manada olduğunu beyan etmiştir.

Bir hadiste de “Allah Resûlü’ne itaat” şöyle belirtilmektedir: Muhammed’e (s.a.s.) itaat, Allah’a itaattir. Muhammed’e (s.a.s.) isyan, Allah’a isyandır. O bir davetçidir. Allah’ın cennetine davet eder. İcabet eden cennete girer ve cennet nimetlerinden istifade eder. Böylece Muhammed (s.a.s.) insanlar arasında bir ayırım vesilesidir.⁴⁶

İtaat ile ilgili bir başka hadîste de Hz. Muhammed (s.a.s.), ümmetinin hepsinin cennete gireceğini ancak reddedenlerin hariç olduğunu bildirmiştir. Reddedenlerin ise itaat etmeyen âsî insanlar olduklarını haber vermiştir.⁴⁷ Bir

⁴¹ el-Enfâl 8/24.

⁴² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 11/103-105.

⁴³ Âl-i İmrân 3/100, 149; el-En’âm 6/121; el-Furkân 25/52; el-Ahzâb 33/48; el-Kalem 68/8, 12; el-İnsân 76/24; İsmail Karagöz, *Kur’ân’ın Temel Kavramları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 1/160-161, 167.

⁴⁴ Lokmân 31/15.

⁴⁵ Buhârî, “Ahkâm”, 1 (No. 7137); Ebû’l-Hüseyn Müslim b. Hacâc Müslim, *Sahih-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matb’atü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), “İmârat”, 32, 33.

⁴⁶ Buhârî, “İ’tisâm”, 2 (No. 7281).

⁴⁷ Buhârî, “İ’tisâm”, 2 (No. 7280).

başka hadiste de itaat ve isyanın sonucu gösterilmiştir: “Allah’a ve Resûlü’ne itaat eden doğru yolu bulmuş, isyan eden ise sadece kendisine zarar vermiş olur.”⁴⁸

Allah Resûlü, bir hadisinde de kendisini düşman bir ordu tehlikesine karşı kavmini uyarın ve kurtuluş çağrısı yapan bir adama benzetmiştir. O kavimden bir grup, adamın uyarısını dikkate almış ve geceden yola çıkarak kurtulmuştur. Diğer bir grup da haberi yalan saymış ve aynı yerde sabahlamış, düşman da sabahleyin gelip onları helâk etmiştir. Allah Resûlü, bu misalde, itaat ile çıkıp kurtulanları, “kendisine itaat edip Allah’tan getirmiş olduğu hakikat bilgisine ittibâ edenler”; çıkmayıp yerinde kalanları da “kendisine âsî olup hakikat olarak getirdiğini yalanlayanlar” olarak açıklamıştır.⁴⁹

Hadislerde itaat mefhumu da tabii olarak Kur’ân ile irtibatlıdır. Allah Resûlü de kendisine itaati emretmiş, bu itaatin Allah’a itaat olduğunu vurgulamıştır. Ancak peygamberin şahsi görüşleri karşısında farklı tercihlerde bulunmak mümkündür ve bu itaatsizlik olmamaktadır.

Allah Rasûlü Medîne’ye geldiğinde, Ensar’dan bazıları, hurma ağaçlarını aşılaktaydı. Hz. Muhammed (s.a.s.) onlara ne yaptıklarını sormuş onlar da bu işi önceden beri yaptıklarını söylemişlerdir. Allah Rasûlü de bunun yapılmamasının daha güzel olabileceğini, ihtimal bildirisiyle, söylemiştir. Sahâbîler de bu uygulamayı böylece bırakmış ancak hurmalar dökülmüş ve beklenen verim alınamamıştır. Daha sonra bu durumu Allah Rasûlü’ne (s.a.s.) bildirmişler, o da insan olduğunu belirtmiştir: “Dininiz ile ilgili bir şeyi size emredersem onu tutun. Herhangi bir şey emredersem bu bir reydir, şahsi görüştür. Yani ben de beşerim” demiştir. Allah Rasûlü’nün İslâmî hayat nizamı ile ilgili emirleri ve yasakları ise kesindir, bunlara itaat edilecektir.⁵⁰

Allah Rasûlü (s.a.s.), Berîre isimli sahâbî bir hanıma, eşinden ayrılmak istemesinden dolayı ittikâ emredip ailesini korumasını söylemiştir. Berîre ise farklı bir düşüncedeydi. Allah Rasûlü’nün tavsiye niteliğinde bir söz söylediğini, emir buyurmadığını, kendisine sorup anlayınca kendi hayatıyla ilgili istediğini yapmıştır.⁵¹ Bu itaatsizlik olarak da görülmemiştir.⁵²

⁴⁸ Müslim, “Cum’a”, 48; Süleymân b. el-Eş’as el-Ezdf es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. Şuayb Arnavut - Muhammed Kâmil Karabelli (Beyrut: Dâru Risâle, 2009), “Salât”, 228 (No. 1099); “Edeb”, 84 (No. 4981).

⁴⁹ Buhârî, “İ’tisâm”, 2 (No. 7283).

⁵⁰ Müslim, “Fedâil”, 140.

⁵¹ Buhârî, “Talâk” 16 (No. 5283).

⁵² Vahyin belirlediği alanlar (mutlak itaat) ile vahyin belirlemediği alanlar (mutlak olmayan itaat) ayrımı yapılmıştır. “Vahyin belirlemediği ve Hz. Peygamber’in tebliğle mükellef olmadığı alanları mutlak itaat

4. İtaatin Mâhiyeti

Kur'ân ve Sünnet'te emredilen “Kur'ân ve Sünnet'e itaat”, “çağrıya icabet”, şurardan yoksun bir itaat değildir. Burada, Allah ve Resûlü'nün davetinin iyice anlaşılması ve risâletin hakiki manada kavranması vesilesiyle itaati ikâme etmek anlaşılmalıdır. İtaat fiili, dört âyette “semi'nâ” (dinleyip kavradık) fiilinin peşine gelmiştir.⁵³ Bu duruma göre itaat fiili, iyice dinleyip anlamak ve kavramak temeli üzerinde yer almaktadır.⁵⁴ Allah Resûlü biat alırken sevilen ve sevilmeyen durumlarda, zorlukta ve kolaylıkta ayrıca enaniyet belirlediğinde de “dinlemek ve itaat etmek” talep etmiştir.⁵⁵

İtaatin mâhiyeti; zâtî itaat, sınırları açısından itaat ve zorunluluk açısından itaat başlıkları altında Ağırman tarafından incelenmiştir. Zâtî itaat; itaat edilene sırf zatından dolayı yapılan itaattir. İmam Gazzâlî (öl. 505/1111), “değerli ve arzulanan şeyler ya zâtî sebebiyle ya başka bir sebepten dolayı veya hem zâtî hem de başka bir şey nedeniyle olmak üzere sadece üç sebepten biriyle istenir ve rağbet görür” demiştir.⁵⁶

Allah Teâla bizzat sevilen ve itaat edilendir. Allah'tan başkasına, sırf zâtını vesile ederek muhabbet/aşk duyulmaz ve itaat edilmez. Mutlak manada itaat, yalnız kâinâtın yaratıcısı Allah'ın hakkıdır. Mutlak şârî' (hüküm veren) O'dur. Beşere itaat, Allah'a bağlı olarak gözden geçirilir, bunun sonucunda gerçekleşir veya söz konusu edilmez.⁵⁷

Sınırları açısından mutlak ve mukayyet olarak belirtilen itaat mefhumunda “mutlak itaat” “herhangi bir kayda ve şarta tâbi olmayan, kayıtsız şartsız itaat” demektir. Bu da itaat konusu ilkelerin, emredenin dışında bir mercî tarafından kayda ve şarta tâbi tutulmaması demektir.⁵⁸

konusu olarak görmeyen sahâbe-i kirâm, vahyin belirlediği alanlarda ona itaate azami özen göstermişlerdir.” Bu konuda başka örnekler de vahyin Medine döneminde mevcuttur. Heyet, *Hadislerle İslam* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019), 1/782.

⁵³ el-Bakara 2/285; en-Nisâ 4/46; el-Mâide 5/7”Aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme bağlasın diye Allah'a ve resulüne çağrıldıklarında müminlerin sözü, “Dinledik ve boyun eğdik” demekten ibarettir. İşte kurtuluşa erenler de bunlardır!” en-Nûr 24/51.

⁵⁴ Ömer Mahir Alper, “İtaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/444.

⁵⁵ Buhârî, “Fiten”, 2 (No. 7055); Müslim, “İmârat”, 42; Ağırman, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat*, 39.

⁵⁶ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâ, çev. Mustafa Çağrırcı* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 1/20; Ağırman, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat*, 55.

⁵⁷ Ağırman, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat*, 56.

⁵⁸ Ağırman, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat*, 58-59.

Mutlak hakimiyet sadece Allah'ındır.⁵⁹ Mutlak hâkimiyetin dışında, “Allah adına olan hâkimiyetler” söz konusudur.⁶⁰ Böylece “mukayyet bir itaat” mevzubahis olur. En-Nisâ, 59. âyet meâlinde görüleceği gibi “Allah'a ve Resûle itaat” emirleri herhangi bir şarta bağlanmamıştır yani mukayyet değildir: “*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Resûle de itaat edin ve sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve Resûl'e götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.*”⁶¹ Böylece Allah'a ve Resûle itaat mutlak yani kat'î bir niteliktedir.⁶²

İtaatin esaslarına gelince, bu hususta evvelâ tevhid vardır. “Vahdaniyyet”; “Allah'ın birliği” inancını ifade eder. Allah'ın; zât, sıfat ve fiillerinde tek ve eşsiz olması, hiçbir eşi, benzeri ve ortağının olmaması demektir. Bu şekilde bir iman, tevhid emrine itaattir. İtaatte “tevhid” esası hâkim unsurdur.⁶³ Risâlet-i Muhammediyye'nin (s.a.s.) Mekke Dönemi'nde de tevhidin ikâmesi öncelikli olmuştur.

“Kabul ve sevgi” de itaatte önem arz etmektedir. “Kabul” ve “sevgi” vesilesiyle itaat, fiilen dışa yansır. Âyetlerde de itaatteki bu iki özellik görülmektedir: “*Sahte tanrılara (tâğût) kulluk etmekten kaçınan, yüzünü ve özünü Allah'a çevirenlere müjdeler olsun! Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan (ittibâ eden) kullarımı müjdele! İşte Allah'ın doğru yolu buldurduğu kimseler onlardır, asıl akıl iz'an sahipleri de onlardır.*”⁶⁴ “Sem” yani dinlemek; işitmek, anlamak, isteneni kabul etmek manalarına gelir. Böylece İslâm'da itaat, şuurlu bir hareket olarak temayüz eder. “Bu arada, “kabul” de sevgi ile birlikte yer alır.⁶⁵

“İtaatin tezahürleri” üzerinde durulması gereken bir husustur. Tezahür; “belirme, görünme, gözükme, ortaya çıkma, oluşma ya da belirti” manalarına gelir. Allah Teâlâ'ya karşı takvâdan kaynaklı “itaat eylemi” olarak müşâhede edilebilen İslâmî çizgideki dengeli hisler, tefekkür, söz ve hareketler Allah'a itaatin tezahürlerine girmektedir. Güç yettiğinde İslâmî emirlere riâyet ve nehiylerden ictinâb düşüncesinin uygulaması olan itaat, kalpte imanın yer etmesiyle hakikat bulur. İman etmek bir itaattir. Bu iman ile yaşamak da imanî itaatin tezahürüdür. Bunlar İslâmî vecîbelerin edâ edilmesi, “sâlih amellerin” işlenmesidir. Ancak farklı

⁵⁹ et-Tîn 95/8.

⁶⁰ el-Bakara 2/30.

⁶¹ en-Nisâ 4/59.

⁶² Ağırman, Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat, 59.

⁶³ Ağırman, Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat, 63-64.

⁶⁴ ez-Zümer 39/17-18.

⁶⁵ Ağırman, Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat, 88-89.

hisler açısından da tezahürlerden bahsetmek gerekir. Ağırman, bu hususu; inanç, sevgi, korku ve saygı ağırlıklı olmak üzere dört kısımda ele almaktadır.⁶⁶ Allah Resûlü'nün Allah'a itaati, sahâbenin de Allah'a ve Resûlü'ne itaati; iman, sevgi, saygı ve korku noktalarıyla düşünülmelidir. Yani şeklî bir itaat yerine, güçlü hislere bağlı şuurlu bir itaat hayatı yaşandığını söylemek istiyoruz.

Allah'a itaat ile Resûl'e itaat birbirinin mütelâzimi/vazgeçilmezi kılınmıştır.⁶⁷ Allah Resûlü'ne uymak elzem olduğu için ona mutlak itaat de tabîî bir durumdur. Zira Allah'ı bilmek ve tanımak, O'na kulluk etmek diğer bir ifadeyle “Allah'a itaat”, Allah'ın mesajıyla mümkün olmaktadır. Allah'a kulluk, O'nun rızâsına uygun şekilde olmalıdır. Allah'ın râzı olduğu hususların bilinmesi, ancak risâlet vesilesiyledir. Bu hususta Bakara sûresi, 151. âyet bir örnektir, meâlen şöyledir: “Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size âyetlerimizi okuyor, sizi arıttıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.”⁶⁸

5. Vahyin Nüzûlü ve İtaat

İlk vahyedilen âyetlerde, ilk itaat emri yer alır: “Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı bir alaktan yarattı. Oku, Rabbin en şerefli olanıdır. Kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediklerini öğretendir.”⁶⁹ İlk vahiyler tamamlandığında, o ilk kaygı, korku ve şaşkınlık sonrası Muhammedü'l-Emîn (s.a.s.), Allah'a iman eden ve O'ndan gelen hakikat ilmini tasdik eden bir hâldeydi (وَهُوَ الْمُؤْمِنُ بِاللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا جَاءَهُ مِنْهُ). Allah'ın, kendisine nübüvvet gibi ağır ve zahmetli bir vazîfe yüklediğini anlamıştır. Kaynaklarımızdaki ifadelerden anlaşıldığına göre; Allah, kuvvetli ve kararlı kullarından resûllerini seçer, onlara yardım eder ve onları başarıya ulaştırır.⁷⁰

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hanımı Hz. Hatice de onun Allah'tan getirdiğini tasdik etmiş ve ayrıca onun ilk destekçisi, bu ağır vazifesinde ona bir kuvvet vesilesi olmuştur. İlk vahyin etkisiyle korkmuş durumdaki eşine iyi bir insan olduğunu hatırlatmış, Allah'ın beğendiği işleri yaptığını vurgulamıştır; akrabalarıyla ilgilenir, zayıf durumdaki insanların yardımına koşar, maddî mânevî kayıp yaşayan insanlara destek olur, misafirlere ikram eder, doğru işleri destekler.

⁶⁶ Ağırman, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat*, 118. Ayrıntılı bilgi için, bk. a.mlf., 118-163.

⁶⁷ Ağırman, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat*, 195.

⁶⁸ el-Bakara 2/151; Ağırman, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde İtaat*, 217.

⁶⁹ el-Alak 96/1-5.

⁷⁰ Muhammed İbn İshak, *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğâzî*, haz. Süheyl Zekkâr (Beyrût: Dâru Fikr, 1978), 131; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/239-240; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1967), 2/298; Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrût: Dâru Hicr, 1997), 4/58.

Anlaşılmaktadır ki Allah Teâlâ, nebî olarak seçtiği kulunu en yakınındaki kişi ile takviye etmiştir. Yani Hz. Hatice, Allah'ın, Resûlü Muhammed'e (s.a.s.) bir yardımcıdır. Hz. Hatice, artık Allah resûlü olan eşinin güçlü durmasında vesile olmuştur.⁷¹

Vahiy meleği Cebrâil ve Allah Resûlü Muhammed'in (s.a.s.) ilk vahyi takip eden günlerde Mekke'nin yüksek bir yerinde buluştukları nakledilmektedir. Cebrâil, zemine vurmuş ve Allah'ın bu vesile ile çıkarttığı sudan abdest almış ve Hz. Muhammed (s.a.s.) de onu izlemiştir. Daha sonra Allah Resûlü, bu tahâret işlemini yapmıştır. Cebrâil namaz kılmış, sonra da Resûlullah kılmıştır. Allah Resûlü, Allah'ın melek elçisine itaat etmiştir. Daha sonra sevinç ile gidip Cebrâil'den öğrendiği abdest ve namazı Hz. Hatice'ye de öğretmiş ve hanımıyla namaz kılmıştır. Böylece iki rekât olarak namaz kılması farz olmuştur.⁷²

Abdest ve namaz ile Allah'a itaatin temel olarak nasıl gösterileceği öğretilmiştir. Bu itaat disiplininin memnuniyetle sürdürüleceği de bu eğitim sürecinden çıkarılabilir. Aile içinde, Allah Teâlâ'ya birlikte itaat için bilgi paylaşımının ve tatbikinin, ailece itaatin örneğini de peygamber ailesinde görmekteyiz.

6. Tebliğ Emrine İtaat

“Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve uyar. Rabbinin büyüklüğünü an. Elbiseni tertemiz tut. Maddî-mânevî kirlerden uzak dur. Yaptığını çok görüp de başa kakma. Rabbin için sabret.”⁷³ Bu âyetler de itaat edilecek ilk emirler kapsamında görülebilir. Allah'a itaat vesilesi olan “uyarı” (inzâr) emri gelmiştir. Elbise temizliği de emredilmektedir. Bu temizlik mânevî bir tahâret olarak, “günahlardan temizlik” şeklinde anlaşılmıştır. Arapların, “elbise” ile şahsiyete işaret ettikleri ve “elbiseyi temiz tutmak” deyimini “vefâlı olmak” manasında kullandıkları da bilinmektedir.⁷⁴

⁷¹ İbn İshak, *Siyer*, 132; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/240; Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1 (No. 3); İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/58-59.

⁷² İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/243-245; Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1/123-124; Taberî, *Târîh*, 2/307; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/60; Ahmed b. Ali Tekiyüddîn el-Makrizî, *İmtâü'l-Esmâ bimâ li'n-Nebiyi min el-ahvâli ve'l-embvâli ve'l-hafede ve'l-metâ*, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 1/32; İslâm öncesi dinlerde de abdeste benzer tahâretin olduğu belirtilmektedir. Cebrâil'in (a.s.) burada öğrettiği abdesti İslâmî dönem ile birlikte gelen abdest olarak belirtelim. Ayrıntılar için bk. Abdülkadir Şener, “Abdest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988).

⁷³ el-Müddessir 74/1-7.

⁷⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23/405-409.

Allah Resûlü Muhammed'e (s.a.s.) ilk inanan kişiler, aynı zamanda "Allah'a ve resûlüne itaat"te ilk örnekleri teşkil etmektedir. Ali b. Ebû Tâlib, Zeyd b. Hârîse ve Ebû Bekir b. Ebû Kuhâfe bu kişilerden bazılarıdır.⁷⁵

Hiz. Ali, ilk vahiy günlerinde takriben on yaşında idi. Kur'ân vahyinden önce, Hiz. Muhammed (s.a.s.), iktisadî zorluk yaşayan amcasına bir iyilik olmak üzere Ali'nin ihtiyaçlarını karşılamayı üstlenmişti. Hiz. Ali, amcasının oğlu Hiz. Muhammed'i (s.a.s.) ve hanımı Hatice'yi namaz kılarken görmüş ve ona gördüğünün ne manaya geldiğini sormuştur. Allah Resûlü (s.a.s.), namazın, Allah'ın kendi zâtı için seçmiş olduğu dinden bir vecibe olduğunu ve kendisinin de Allah'ın Resûlü olduğunu belirtmiş ve Ali'yi de şerîki olmayan yalnız bir olan Allah'a itaat etmeye davet etmiştir. Lât ve Uzzâ isimleriyle bilinen putların da reddedilmesi gerektiğini söylemiştir. Hiz. Ali de Allah Resûlü'nün getirdiğini tasdik etmiş ve onun ile birlikte namaz kılmıştır. Böylece Hiz. Ali de Allah Resûlü'ne ve dolayısıyla Allah'a itaat etmiştir.⁷⁶

Allah Resûlü Muhammed (s.a.s.) ile amcasının oğlu Ali, yakın ve uzak akrabalarına görünmeden Mekke vadilerine namaz kılmaya çıkmışlardır. Ancak Ebû Tâlib ikisini namaz kılarken bulmuş ve yeğeni Muhammed'e (s.a.s.), uyguladığı bu dini inancın ne olduğunu sormuştur. O da cevabında bu dinin; Allah'ın, meleklerin, Resullerin ve İbrâhîm peygamberin dini (أَبِي عَمٍّ، هَذَا دِينُ اللَّهِ، وَدِينُ مَلَائِكَتِهِ، وَدِينُ إِبْرَاهِيمَ) olduğunu, Allah'ın, kendisini kullarına resûl olarak gönderdiğini söyleyip amcasını da bu hidâyete davet etmiştir. Ebû Tâlib dinlemiş ise de babalarının üzerinde bulunduğu dinden ayrılmaya güç yetiremeyeceğini söylemiş ve yeğenine, hayatta olduğu sürece hoşuna gitmeyecek bir şeyin kendisine ulaşmayacağı sözünü vermiş ancak Allah'a ve resûlüne itaat etmemiştir.⁷⁷

Ebû Tâlib, o sırada oğlu Ali'ye de üzerinde bulunduğu din nedir diye sormuş, Hiz. Ali'nin cevabı ise: "Allah'a ve Resûlü'ne iman ettim, onun getirdiğini tasdik ettim. Allah için onunla birlikte namaz kıldım, ona ittibâ ettim." olmuştur. Ebû Tâlib, yeğeninin ancak hayra davet edeceğini belirtmiş, ona itaate devam etmesini oğluna tavsiye etmiştir.⁷⁸

⁷⁵ Taberî, *Târîh*, 2/306-307; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/59; Makrizî, *İmtâ*, 1/32.

⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/245-246; Taberî, *Târîh*, 2/312-313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/61-62.

⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/247; Belâzürî, *Ensâb*, 1/126; Taberî, *Târîh*, 2/313.

⁷⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/247; Taberî, *Târîh*, 2/314.; Muhammed b. Muhammed İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser fi fûnü'l-meğâzi ve's-şemâil ve's-siyer* (Beyrut: Dâru'l-kalem, 1993), 1/112.

Hız. Ali'nin mezkûr cevabı Allah'a ve Resûlü'ne itaat fikrinin açılımıdır. Zeyd b. Hârîse de bu doğrultuda, Ali b. Ebû Tâlib'in İslâm'ı tasdik ettiği sıralarda Müslüman olmuş, Allah Resûlü ile birlikte Allah için namaz kılmış, o da Resûl'e ittibâ edip Allah'a itaatini göstermiştir.⁷⁹

Hız. Ebû Bekir de vahyin geldiği ilk günlerde Allah'a ve resûlüne itaat etmiştir. İslâm'a girdiğini de gizlememiş, insanları akıl ve basîret üzere Allah'a ve resûlüne itaate çağırmış, canı ve malı ile Allah Resûlü'nü desteklemiştir. İlk vahiy sonrası Hız. Muhammed (s.a.s.), hanımı Hız. Hatice'nin aracılığıyla onun amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'in bilgisine müracaat etmişti. O da ilk vahiyleri öğrendiğinde Allah Resûlü'nü tasdik etmiş ve destekte bulunmayı düşünerek genç olabilmeyi temenni etmiştir. Böylece ilâhî vahye ve Resûle itaatkâr olduğunu belirtmiştir.⁸⁰

Hız. Muhammed'in (s.a.s.) bi'setten önce de arkadaşı olan⁸¹ Hız. Ebû Bekir, kavmi içinde sevilen, iyi ahlâklı, Kureyş'in nesebi konusunda bilgi sahibi, tâcir ve insanlarla güzel iletişim kuran bir şahsiyettir. İslâm'ı kabul edince kavminden güvendiği kişileri de Allah'a ve O'nun resûlüne itaate çağırıldı. Osman b. Affân, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Talha b. Ubeydullah'ın "İslâm" olmalarına vesile olmuştur.⁸² Onlar da Resûlullah'ın (s.a.s.) davetini kabul edip namaz kıldılar (ikâmetü's-salât). Böylece gün geçtikçe insanlar İslâm'ı kabul edip Allah'a itaat dairesine girmeye başlamış ve Mekke'de İslâm belirgin gündemi teşkil etmiştir.⁸³

Bir itaat tezahürü olarak "ikâmetü's-salât" (namaz), "kötülüklerden korumak"⁸⁴ özelliğiyle de itaate yönelmede ve onu sürdürmede vesiledir. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) arkadaşları bu itaat göstergesi namaza önem vermişler, namaz kılacakları zaman müşriklerden gizlenmek isteyip Mekke'de vadilere gitmişlerdir.⁸⁵

⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/247-249; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/62; Makrizî, *İmtâ*, 1/33-34.; Hız. Hatice'nin yeğeni onu Şam tarafından köle olarak getirmiş ve halasına vermişti. Hız. Muhammed (s.a.s.) de onu görmüş, kendisine verilmesini istemiş ve Hız. Hatice de kabul etmişti. Muhammedü'l-Emîn (s.a.s.) daha sonra Zeyd'i âzâd edip evlat edinmiştir. Daha sonraları Ahzâb süresi, 5. âyet nâzil olunca evlatlıklar da babalarının ismiyle çağırılmıştır İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/247-249.

⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/238, 249; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/69; Makrizî, *İmtâ*, 1/32, 34.

⁸¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/68.

⁸² "İslâm olmak", ilgili rivayetlerde "esleme" olarak geçer. Bu, teslimiyeti (istislâm), taati (esleme ve chehû lillâh-Allah'a itaatkâr olmak) ifade eder. İsfehânî, *Müfredât*, 323, 423.

⁸³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/250-252; Taberî, *Târîh*, 2/317; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1/113; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/73-74; Makrizî, *İmtâ*, 1/33.

⁸⁴ el-Ankebût 29/45.

⁸⁵ İbn İshak, *Siyer*, 147; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/263; Belâzürî, *Ensâb*, 1/116; Taberî, *Târîh*, 2/318.

İlk Müslümanlar, diğer bir ifadeyle de ilk itaat edenlerdir. Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh (Âmir b. Abdullâh), Ebû Seleme (Abdullah), Erkam b. Ebü'l-Erkam, Maz'ûn'un oğulları Osmân, Kudâme ve Abdullah, Ubeyde b. el-Hâris, Saîd b. Zeyd ve hanımı Fâtıma bintü'l-Hattâb ve Habbâb b. Eret ilk itaat edenler arasındadır.⁸⁶

Erkam b. Ebü'l-Erkam, Safâ Tepesi'ndeki evini Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğini sürdürmesi için ona tahsîs etmiş, itaatinde fedakarlık göstermiştir. Mekke'de ilk yıllarda Müslüman olmak isteyenler Hz. Muhammed'e (s.a.s.) itaatlerini bildirmek üzere bu eve gelmiştir. Çok kişi de burada İslâm dinine girmiştir.⁸⁷

Allah, resûlüne Şuarâ sûresi, 214. âyet ile yakın akrabalarını inzâr etmesini, yani âhirete karşı uyarmasını ve onları itaate çağırmasını emretmiştir. Bu emir, Allah Resûlü'ne (s.a.s.) ilk başta çok ağır gelmiş ve o kaygılanmıştır. Resûlullah yaklaşık bir ay evinde beklemiş ve vahyi hangi şekilde açıklayacağını düşünmüştür. Halaları onun sağlığından bir şikayeti olduğunu zannedip ziyaretine gitmişlerdir.⁸⁸

Allah Resûlü, vazifesini yapmış ve böylece Allah'a itaatini sürdürmüştür. Düzenlediği yemek davetinde yakın akrabalarından yaklaşık kırk beş kişi hazır bulunmuştur. Bir rivayete göre bu birinci yemek davetidir. Bu davette Ebû Leheb konuşmaya başlamış ve Hz. Muhammed'in (s.a.s.) haber verdiği ilâhî haberi kötülemiştir. Resûlullah sükût etmiş ve o mecliste (toplantıda) konuşmamıştır. Ebû Leheb'in sözleri ona fazla gelmiştir. Günlerce beklemiş ve sonra Cebrâil gelip "Allah'ın emrini yerine getirmesi" için onu cesaretlendirmiştir. O da ikinciye akrabalarını toplamış ve söze başlamıştır. Allah'a hamd etmiş, O'na inanıp O'na tevekkül ettiğini bildirmiştir. Rehber oluşunu ve yalan söylemediğini belirterek Allah'tan başka ilâh bulunmadığını ve kendisinin özelde ailesine, genelde tüm insanlığa gönderilmiş bir Resûl olduğunu tebliğ etmiştir.⁸⁹

Allah Resûlü bu davetinde, "uyuduğunuz gibi ölecek, uyandığınız gibi dirileceksiniz, muhakkak yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz, iyiliklerinizde de kötülüklerinize de karşılık alacaksınız. Bu karşılık sonsuz cennet veya sonsuz

⁸⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/252-254; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/75. Diğer isimlerle birlikte bk. İbn Hişâm, 1/254-262; İbn Kesîr, 4/93-95.

⁸⁷ Makrizî, *İmtâ*, 1/35.

⁸⁸ Belâzürî, *Ensâb*, 1/134; Taberî, *Târîh*, 2/320.

⁸⁹ Belâzürî, *Ensâb*, 1/134-135; Taberî, *Târîh*, 2/320-321.

ateştir. Ve siz ilk uyardıklarımısınız”⁹⁰ diyerek *âhireti, hesabı, mükâfatı, azabı* hatırlatmış ve böylece kendisine ve dolayısıyla da Allah'a itaate çağırmıştır.

Ebû Tâlib, dinlediklerinden memnun olmuş, Allah'ın resûlü olan yeğenine yardım edeceğini söylemiştir. Ona emredildiğin şeyi yerine getir demiş ve onu koruyacağını bildirmiştir. Ancak Ebû Tâlib, nefsinin Abdülmuttalib'in dininden ayrılmada kendisine itaat eder bir durumda bulmadığını da belirtmiştir. Ebû Leheb hariç bu akraba topluluğu yumuşak bir tavidir. İtaate karşı isyanı tercih eden Ebû Leheb, başkaları müdahale etmeden kendilerinin Muhammed'e (s.a.s.) engel olmaları gerektiği fikrindedir. “Teslim ederseniz size zelliktir, korursanız da öldürülürsünüz” demektedir. Ebû Tâlib ise hayatta olduğu sürece yeğenini koruyacağını söylemiştir.⁹¹

Allah Resûlü'nün tüm bu faaliyetleri, Allah'a olan itaatının gereklerini yerine getirmek mücadelesidir. Böylece İslâm, Mekke'de hakkında çokça konuşulan bir mevzu olmuştur. Nübüvvetin takriben ilk üç senesi Allah Resûlü ve ona itaat edenler, birlikte kendi hâlinde bir grup olarak görülmüştür. Gizli şekilde bir tebliğ ve kulluk hayatı söz konusudur. Daha sonra Hicr sûresindeki 94. âyetin nâzil olduğu bilinmektedir, meâlen şöyledir: “*Sen, sana emredileni açıkça duyur ve müşriklere aldırış etme!*”⁹² Bu âyette belirtilenlerin de itaat kapsamında olduğunu vurgulayalım; “açıkça tebliğ” ilâhî bir emirdir. Müşriklere aldırış edilmemesi de tebliğde bir usûl emridir.

Hiz. Muhammed (s.a.s.) kısmen gizli ve sonra açık olarak da davetini yapmış, bu sırada gençlerden ve toplumda insanların zayıf görünenlerinden ilgi gösterip İslâm'a girenler olmuş ve böylece Allah'a ve Resûlü'ne itaat edenlerin sayısı artmaya başlamıştır. Kureyşli putperestler, Hiz. Muhammed'in (s.a.s.) söylediklerini ilk başlarda açıkça inkâra girişmemiştir. Onlar, Allah Resûlü Muhammed (s.a.s.) yanlarından geçerken ona işaret ederek “Abdülmuttalib'in genci semâ ile konuşuyor” demişlerdir. Müşriklerin Allah'tan başka ilâh edinişleri -putları- kınanınca, küfür üzere ölen babalarının da helâk olduğu söylenince Hiz. Muhammed'e (s.a.s.) karşı açıkça düşmanlık göstermişlerdir. Gizlenen az sayıda bir topluluğun baskın müşrik eğiliminden berî olduğu da belirtilmiştir.⁹³

⁹⁰ Belâzürî, *Ensâb*, 1/134-135.

⁹¹ Belâzürî, *Ensâb*, 1/135.

⁹² İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/262; Belâzürî, *Ensâb*, 1/131-132; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnül-eser*, 1/117.

⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/264; Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsan Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdr, 1968), 1/199; Belâzürî, *Ensâb*, 1/131; Taberî, *Târîh*, 2/322-323.

Resûlullah, sarâhâten Safâ Tepesi'ne çıkıp Abdülmuttaliboğulları ve diğer Kureyş kollarına seslenmişti. Orada toplanan insanlara, bulunduğu dağın eteğinde bir (düşman) topluluk olduğunu haber verdiğinde kendisini tasdik edip etmeyeceklerini sormuştur. Onlar evet demiş ve onda hiç yalan görmediklerini söylemişlerdir. Allah Resûlü de Allah'ın birliğini, ortağı olmadığını ve kendisinin Allah'ın kulu ve resûlü olduğunu bildirmiş, (itaat edilmemesi hâlinde) şiddetli bir azaba karşı bir uyarıcı olduğunu ilân etmiştir. “Lâ ilâhe illallâh” demelerinin haricinde, dünyadan ve âhiretten herhangi bir menfaat ya da nasibe kendisinin mâlik olmadığını belirtmiştir. Ebû Leheb burada yeğenine beddua etmiştir: “Elin kurusun, bizi bunun için mi çağırдың.” Bu davranış, Yüce Allah'ın gazabını celb etmiş ve Ebû Leheb hakkında âyet inmiştir.⁹⁴

Allah Resûlü (s.a.s.) Allah'ın emrine itaate, risâleti açıklamaya devam etmiştir. Kureyşli müşrikler de isyan ile inkâr etmiştir. Resûlullah'ın, müşriklerin memnun olacağı bir davranışta bulunmaması ve Ebû Tâlib'in yeğenini savunması üzerine Kureyşli müşrikler, Allah Resûlü'nün hilâfına birleşmiştir. Kureyş'in önde gelenlerinden bir kısmı onu durdurmak için Ebû Tâlib ile görüşmelerde bulunmuştur.⁹⁵

7. İtaate Karşı İsyân

Kureyş'ten Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmeyenler, Allah Resûlü Muhammed'e (s.a.s.) hased edip zulmetmişlerdir. Artık Allah Resûlü ve ona itaat edenlere karşı düşmanlıkları ve eziyetleri, ayrıca tartışmak suretiyle de mücadeleleri de görülmeye başlanmıştı.⁹⁶

Müşrik ileri gelenler, Ebû Tâlib'e gelerek Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğinden rahatsız olduklarını söylemişler ve bu işin durdurulmasını istemişlerdir. Hakikatte ise tek bir ilâh olan Allah'a itaati ve O'na kulluk tebliğini engellemeye çalışmışlardır. Hz. Muhammed (s.a.s.) de onlardan; Araplara otorite olup Acem'in (diğer milletlerin) de kendilerine dünyevî işlerde de itaat etmesine vesile olacak bir sözü söylemelerini istemiştir. Ebû Cehil, “onu ve benzeri on tane sözü söyleyelim” derken kendi durumlarına uyacak bir söz zannetmiştir. Müşrikler, Allah Resûlü'nün kelime-i tevhid, “la ilâhe illallah deyiniz” teklifini duyduklarında nefret izhâr edip başka bir şey istemesini söylemişlerdir. Allah Resûlü ise “güneşi

⁹⁴ el-Mesed 1-5; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/199; Buhârî, “Tefsîr”, 110 (4971); Belâzürî, *Ensâb*, 1/136-138; Taberî, *Târîh*, 2/319, 322; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/97-98.

⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/264 Taberî, 2/322-323; Belâzürî, *Ensâb*, 1/133; Taberî, *Târîh*, 2/322-323.

⁹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/200; Belâzürî, *Ensâb*, 1/140.

getirip elime verseniz ondan başka bir şey istemeyeceğim” demiş, Kureyşli grup da öfke ile kalkmış ve “ilâhlarınızda sabredin, sizden istenen budur” demiştir. İtaatten kaçınan Kureyşli bu grup ayrıca Allah Resûlü'ne karşı suikast fikrini konuşmuştur.⁹⁷

Allah Resûlü'nün Allah'a olan itaatindeki kararlılığı gören Kureyşli müşrikler, tevhid esasını kabul edip Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmeleri sebebiyle Müslümanlara karşı birbirlerini düşmanlık için teşvik etmişlerdir. Kendi kabilelerinde yer alıp da Allah'a ve Resûl'e itaat arz eden kimselerin aleyhine hareketlenmişlerdir.⁹⁸ Ebû Tâlib de yeğenininde yanında yer almak üzere harekete geçmiş, kabilesinden olanlarla, Ebû Leheb hariç, bir araya gelmiştir.⁹⁹

Allah Resûlü'ne ve diğer Müslümanlara karşı baskılar artmıştı. Müşrikler, Allah Resûlü'nü yalanlamışlar ve ona; şiir, sihir, kehânet ve delilik ithâm etmişlerdir. Allah Resûlü ise Allah'a olan itaatini sabır ile sürdürmüştür.¹⁰⁰ Oldukça zor şartlarda Allah'a karşı mesûliyetini yerine getirirken onun bu itaatinin Allah sevgisi ile beraber olduğunu da söylememiz gerekir.

Mekke'nin müşrik ileri gelenlerinden Utbe b. Rabâa, Allah Resûlü ile konuşmaya gitmiş ve onu itaat fikrinden vazgeçirmeye çalışmıştır. “Sen bizdensin şeref sahibisin” demiş ve onun iyi bir soydan olduğunu belirtmiştir. Daha sonra da “sen kavmine ağır bir iş getirdin, topluluklarını ayırdın, akıllarını noksan gördün, ilâhları ve dinlerini ayıpladın, daha önce yaşamış babalarını da kâfir saydın. Sana bir şeyler önereceğim, belki bazısını kabul edersin” demiştir. Allah Resûlü, dinleyeceğini söylemiş, Utbe de sözlerini sürdürmüştür: Bu işten getirdiğin şey için para istiyorsan, sana mallarımızdan toplarız ta ki en zenginimiz olursun, şeref istiyorsan seni başımıza geçirelim-efendimiz yapalım, sensiz bir iş yapmayalım, krallık istiyorsan seni kendimize kral yapalım, sana bir cin bulaşması, görünen beliren bir cin varsa onu kendinden savamıyorsan seni tedavi ettirelim paramızı harcayalım, seni ondan kurtaralım.¹⁰¹

Utbe'nin bu teklifleri, Allah'a itaatın önüne çıkarılan maddî unsurlardır. Onun bu konuşması, kendi şirk sistemlerinin bir ürünü olup tevhid, nübüvvet ve âhîret bilgileri karşısında dünyayı önceleyen bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Müşrikler, menfaatlerinin zıddında herhangi bir değişim istememekte idirler.

⁹⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/202-203; Taberî, *Târîh*, 2/324.

⁹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/268-269; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1/119.

⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/269; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/125.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/289.

¹⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/293-294.

Resûlullah (s.a.s.) ise Fussilet sûresinden âyetler okumuştur: “*Hâ Mîm Bu kitap, Rahmân ve Rahîm olan Allah tarafından parça parça indirilmiştir. Bilen bir topluluk için, âyetleri ayrılıp açıklanmış Arapça bir Kur’ân’dır. Hem müjdeleyici hem de uyarıcı olarak indirilmiştir. Fakat çokları ona sırtlarını döndüler; kulak vermiyorlar. Dediler ki: “Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz örtülü; kulaklarımızda ağırlık, seninle bizim aramızda da bir perde var. Artık ne yapacaksan yap; biz de yapacağız.”*¹⁰² Utbe dikkatle dinlemiştir. Allah Resûlü’nün 37. âyete kadar geldiği anlaşılmaktadır; secde yapmış ve Ebü’l-Velîd Utbe’ye “işte sen ve o!” demiştir.¹⁰³ Hz. Muhammed (s.a.s.) tebliğini yapmış ve itaat kararını Ebü’l-Velîd’e bırakmıştır. Böylece itaatte iradeye de işaret etmiştir.

8. Habeşistan Hicreti, Muhâsara ve Sebât

Mekke’de Allah’ın birliğine iman ve Resûl’e ittibâ fikri ve hareketi açıkça ortaya çıkmıştı. Kureyş müşriklerinin de tek ilâha itaat fikrinden yani İslâm’dan döndürmek üzere baskıları sürmekteydi. Allah Resûlü, ashâbının maruz kaldığı zorlukları takip etmiş ancak onları korumak için müdafaya girişememiştir. Yeni bir mekân fikri vermiş ve ashâbına Habeş ülkesine hicret etmelerini söylemiştir.¹⁰⁴ Müslümanların bazıları aileleriyle bazıları ferdî olarak hicret etmiş, benimsedikleri itaati korumak fikriyle Habeş ülkesine varmışlardır.¹⁰⁵

Kureyşli müşrikler Müslümanların ardından Habeş’e iki elçi göndermiş ve bu iki elçi de yeni bir din çıkardıkları, kavimlerine âsî oldukları şeklinde bir anlatım ile Müslümanları Habeş Kralı Necâşî’ye şikayet etmiş ve onların kendilerine teslim edilmesini istemiştir. Necâşî, Müslümanları çağırmış, onları dinlemek istemiş ve yeni din hareketinin mahiyeti hakkında onlara soru yöneltmiştir. Müslümanları temsilen Ca’fer b. Ebû Tâlib konuşmuş, Allah’a itaatin esaslarını hülâsa etmiş ve Allah’ın Resûlü’ne ittibâ ettiklerini anlatmıştır. Câhiliye ehli olup putlara kulluk yaptıklarını, murdar hayvan yediklerini, ahlaksızlıkta bulduklarını, yakınlık bağıını kopardıklarını, komşuya zarar verdiklerini belirtmiş, kuvvetli olanın zayıfı ezdiğini söylemiştir. “Bu hâldeydik” diyerek genel itaatsizlik ahvâlini tasvir etmiştir.¹⁰⁶

¹⁰² Fussilet 41/1-5.

¹⁰³ İbn İshak, *Siyer*, 207; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/294.; İbn Seyyidinnâs, *Uyânü’l-eser*, 1/124-125; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/158-159.

¹⁰⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/321-322.; Taberî, *Târîh*, 2/330-331; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/166-167.

¹⁰⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/322; İbn Sa’d, *Tabakât*, 1/203.

¹⁰⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/334-336.

Ca'fer b. Ebû Tâlib, ahlâkî çöküntü içerisinde olan bir toplumda yaşadıklarını anlatmıştır. Daha sonra Allah'a itaate nasıl yöneldiklerini açıklamıştır: “Ta ki Allah, içimizden birini bize Resûl olarak gönderdi. Soyunu, doğruluğunu ve iffetini biliyoruz. Bizi Allah'a, O'nu “bir” bilmeye (tevhid), O'na kulluk etmeye ve Allah'tan başka ilâh edinilmiş taşları ve putları bırakmaya çağırdı. Bize doğru sözü, emaneti edayı, akrabalığı, güzel komşuluğu, haramlardan ve kan davasından el çekmeyi emretti. Bizi yalan söz ve çirkinliklerden nehyetti, yetim malı yemekten, iftiradan da menetti. Bize herhangi bir şeyi ortak koşmadan tek bir ilâh olan Allah'a kulluğu emretti. Salâtı, zekâtı ve savmı (oruç) da emretti. Biz de onu tasdik ettik ve ona inandık, Allah'tan getirdiği şey üzerine ona uyduk, yalnız Allah'a kulluk ettik, O'na herhangi bir şeyi ortak koşmadık, bize haram kıldıklarını haram belledik, bize helal kıldıklarını da helal bildik, kavmimiz de bize karşı sınırı aştı, bize mani oldu, bize eziyet etti.”¹⁰⁷

Ca'fer b. Ebû Tâlib; zulme uğramamak ümidiyle geldiklerini, Allah'a ve Resûlü'ne itaati sürdürmek istediklerini, bu vesileyle Habeş ülkesini tercih ettiklerini anlattı. Habeş Necâşîsi, Kur'ân okunmasını istedi. Ca'fer b. Ebû Tâlib de ezberinden Meryem sûresine başladı. Daha sonra Necâşî ve bilginlerin ağladığı, Necâşî'nin, “Bu İsâ'ya gelendendir, tek bir kaynaktan çıkıyor” dediği nakledilmiştir. Necâşî daha sonra iki Kureyş elçisine gitmelerini emrederek Müslümanları teslim etmeyeceğini belirtmiştir. Habeş muhacirlerinden olan ve Medine'de Hz. Muhammed (s.a.s.) ile evlenen Ümmü Seleme, iyi bir yurttan emniyet içerisinde kaldıklarını söylemiştir.¹⁰⁸ Böylece Allah'a itaatten vazgeçmemişlerdir.

Mekke'de ise baskı sürmekteydi. Hz. Muhammed'e (s.a.s.) yapılan bir eziyet de yaklaşık 3 sene süren, temel ihtiyaçlara (gıda-alışveriş, ictimaî faaliyet, nikah gibi) erişimi aşırı kısıtlayan, vahyin takriben 7. yılında Kureyşli müşriklerin önde gelenleri tarafından Ebû Tâlib'in mahallesinde uygulanmaya başlanan muhâsaradır. Allah Resûlü bu süreçte de Allah'a itaatini sürdürmüş, sabır ile kulluğunu ve nübüvvet vazifesini yerine getirmiştir. Müslümanlar da bu süreçte sabretmişler, Allah'a ve Resûlü'ne itaat etmeye devam etmişlerdir.¹⁰⁹ Müşrikler, İslâm Cemaati'ne karşı muamelede zulmü tercih etmiş, Allah'a karşı gösterilmesi istenen “mutlak itaat” altına girmek istememişlerdir. Allah Resûlü, muhasara

¹⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/336; Kasım Şulul, *Son Peygamber Hz. Muhammed'in (a.s.) Hayatı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 322, Salât (namaz); beş vakit farz olan namazdan önceki namaz, zekat; sadaka, savm ise Allah Resûlü'nün (s.a.s.) aşure orucunu tavsiye etmesi şeklinde yorumlanmıştır. 295. Dipnot.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/336-338.; Makrizî, *İmtâ*, 4/106-107.

¹⁰⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/354; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/208-209.

sonrası Hz. Hatice'nin ve Ebû Tâlib'in, bi'setin takriben 10. yılında vefatı ile derin bir üzüntü yaşamıştır. Bu seneye “hüzün senesi” denmiştir. Bir grup müşrik ise ona eziyete devam etmiştir.¹¹⁰

Allah Resûlü, itaat daveti için Mekke'ye yakın Tâif'e de gitmiştir. Ancak bu girişimi olumlu geçmediği gibi kendisine saldırı da gerçekleşmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.) Allah'a sığınmış ve üzüntüyle dua etmiştir. Rabb-kul yakınlığı bakımından da bu dua örnektir. Allah'ı razı etmek istediğini söylemesi, itaatinde ihlâsının izhârıdır.¹¹¹

Müşriklerin aşırı tepki ve eziyetlerinin çeşitli sebepleri vardır. Watt, esas sebep olarak Allah Resûlü'nün kendisine itaat istemesini göstermiştir. O, Resûlullah'ın; samimiyetle, ilâhî bir emir olduğu için itaat çağrısında bulunduğunu söylemektedir. Müşrikler ise diğer sebeplerin yanında Hz. Muhammed'i (s.a.s.) liderliğe ehil görmüyorlardı:¹¹² “Aramızdan ona mı kitap inmiş?” dediler.”¹¹³ Ayrıca “Bir de “Bu Kur'an iki şehirden birindeki büyük bir adama indirilseydi ya” dediler.”¹¹⁴

Müşrikler, kişisel menfaatlerinin yanında, İslâm'ın yayılmasıyla siyasî ve iktisadî düzenlerinin değişeceğinden korkmuşlardır. Allah Resûlü, toplumda bir hastalık ile karşı karşıya idi. Watt'a göre Allah Resûlü, hastalığın dinî yönlerini tedavi etmeye teşebbüs etmişti ama ekonomik ve siyasî yönleri de etkilenince muhalefetin farklı tezahürleri oldu.¹¹⁵ Ancak İslâm zaten dünya hayatını tüm yönleriyle kapsayan ictimaî, iktisadî ve siyasî mesajları olan bir dindir. Onun hedefinde beşerin gelişmesi vardır. İnsanın hem bedenî hem de rûhî ihtiyaçlarına cevap verir. Hem dünya hem de âhiret ile ilgilenir.¹¹⁶

11. İLÂHÎ EMİRLERE İTAAT ARAYIŞI: KABİLELERİN DOLAŞMASI

Allah Resûlü, Allah'a itaat vazifesi olan İslâm'ı tebliğ için yaklaşık on sene her hac mevsimini takip etmiştir. Ukâz, Mecenne ve Zülmeccâz adlı ticaret fuarlarına

¹¹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/416; Taberî, *Târîh*, 2/343; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/305, 336; Şulul, *Son Peygamber*, 342.

¹¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/419-420; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/212.

¹¹² W. Montgomery Watt, *Hız Muhammed Mekke'de*, çev. Süleyman Kalkan (İstanbul: Kuramer, 2020), 178-179.

¹¹³ Sâd, 38/5.

¹¹⁴ *ez-Zuhruf*, 43/31; Mekke müşrik ileri gelenlerine ve benzeri inkârcı itaatsizlere göre “değerli olan soy sop, zenginlik, iktidar, sosyal itibar gibi maddî, dünya ile ilgili ve tabii olarak geçici şeylerdi; insanları ancak bu değerler büyük kılardı. Peygamberlik değerli bir şey idiyse Muhammed'e değil, kendilerine göre Mekke ve Tâif'in büyüklerinden birine gelmeliydi.” Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/772.

¹¹⁵ Watt, *Hız Muhammed Mekke'de*, 180.

¹¹⁶ Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Fitrî Tabii ve Umumî Bir Dindir* (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 451-454.

gitmiş, böylece diğer kabilelere kendisinin Allah tarafından gönderilen bir Resûl olduğunu haber vererek onları Allah'a itaate davet etmiştir. Kendisini tasdik etmelerini ve kendisine destek sağlamalarını istemiştir. Bu vesileyle Allah'ın emirleri açıklanacak ve İslâm ortaya çıkacaktır.¹¹⁷

Allah Resûlü, kabilelerin menzillerinde durarak “Ya Benî fülân! Şüphesiz ben Allah'ın vazife verdiği bir Resûlüm! O, size; kendisine bir şey ortak koşmadan kulluk etmenizi, O'nun yanında denk-benzer tutup kulluk yaptığımız şeyleri bırakmanızı emrediyor (tevhid). Bana inanmanızı, beni tasdik etmenizi ve beni korumanızı emrediyor. Ta ki Allah'ın benimle gönderdiği şeyi açıklayayım” (nübüvvet) diyerek tevhide itaati tebliğ etmiştir. Allah Resûlü, cennet ile müjdelemiş (âhiret), dünyevî olarak da üstün olunacağını anlatmış¹¹⁸ itaatin mükâfatlarını duyurmuştur.

12. Akabe Biatları ve Medine'ye Hicret

Allah Resûlü (s.a.s.) kabileleri dolaştığı bir vakitte Yesrib'ten (Medine) gelen altı kişilik bir grup ile karşılaşmış ve yanlarında durup onlarla tanışmıştır. Daha sonra Allah'a davet etmiş ve Kur'ân'dan bazı kısımları beyan etmiştir. Altı kişilik bu grup tevhide inanmış ve böylece itaat göstermişlerdir. Es'ad b. Zürâre, Avf b. Hâris, Râfi' b. Mâlik, Kutbe b. Âmir, Ukbe b. Âmir ve Câbir b. Abdullah isimli Medineliler itaat esaslarını benimsemiştir. Bu rivâyet “esbet” (daha sabit bir doğru) kabul edilmiş ve üzerinde birleşilmiş bir rivâyettir.¹¹⁹ Yeni Müslümanlar, daha sonra Medine'ye gidip kavimlerini de İslâm'a davet etmiş ve içlerinden İslâm'ı kabul edenler olmuştur. Hatta takip eden aylarda Hz. Muhammed'in (s.a.s.) zikredilmediği evin kalmadığı bilinmektedir.¹²⁰

Medineliler ilk buluşmadan yaklaşık bir sene sonra bu defa on iki kişi olarak Mekke'ye, Allah Resûlü'ne gelmişlerdir. Es'ad b. Zürâre, Avf b. Hâris, Muâz b. Hâris, Zekvân b. Abdikays, Râfi' b. Mâlik, Ubâde b. Sâmit, Yezid b. Sa'lebe, Abbâs b. Ubâde, Ukbe b. Âmir, Kutbe b. Âmir, Ebü'l-Heysen et-Teyyihân ve Uveyym b. Sâide'nin yer aldığı bu topluluk Allah Resûlü'ne biat etmiştir. Birinci Akabe Biatı olarak bilinen bu biatta *itaat edilecek hususlar* belirtilmiştir: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak (tevhid), hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek, çocukları öldürmemek, iftira

¹¹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/422; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/216.

¹¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/423. Resûlullah'ın (s.a.s.) uğradığı kabilelerden bazılarının isimleri için bk. İbn Sad, *et-Tabakât*, 1/216-217.

¹¹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/217.

¹²⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/219.; Şemseddin Ebu Abdullah İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*, thk. Şuayb Arnavut - Abdülkadir Arnavut (Beirut: Müesses Risâle, 1996), 1/97-98.

etmemek, Hz. Muhammed'e (s.a.s.) isyan etmemek. Allah Resûlü, vefalı olursanız cennet sizindir demiştir. Kim de bundan bir şeyi saklar ve *itaat* etmezse, onun işi Allah'a aittir, Allah dilerse azap eder, dilerse affeder. Bu biatta, kıtal (harp) farz kılınmamıştır.¹²¹

Birinci Akabe Biatı'nda anlaşılan konular, aynı zamanda Allah'a ve Resûlü'ne itaatin esaslarını teşkil etmektedir. Evvelâ tevhid ve daha sonra bu esasın gereği olarak güzel ahlâklı, emniyetli bir yaşantı emredilmiştir. *İtaatlerini bildiren* bu grup Yesrib'e (Medine'ye) dönmüş, İslâm'ı orada açık ve rahat bir şekilde izhar etmişlerdir. Es'ad b. Zürâre, Medine'de Müslümanların bir araya gelmesini sağlıyordu (فأظهر الله الإسلام، وكان أسعد بن زراره يجمع بالمدينة بمن أسلم). İki kabileden oluşan yeni Müslüman halk, Evs ve Hazrec, bir yazı ile Resûlullah'tan (s.a.s.), Kur'ân anlatması için bir muallim istemişlerdir. Medinelilerin muallim istemesi önemli bir husustur; ilim talebi manasındadır. Allah Resûlü (s.a.s.) de Kur'ân okumasını, İslâm'ı öğretmesini ve onları dinde anlayış sahibi yapmasını (وَيُعَلِّمُهُمُ فِي الدِّينِ) emrederek Mus'ab b. Umeyr'i göndermiştir. Es'ad b. Zürâre onu ağırlamıştır.¹²² Allah'a ve Resûlü'ne itaat için ilmin ve muallimin gerekli olduğu anlaşılmıştır.¹²³

İslâm o günlerde Medine'de yayılmıştı. Sa'd b. Muâz ve Üseyd b. Hudayr gibi Medineli kabile liderleri de Müslüman olmuştu. Medine, hicret için uygun bir hâle gelmişti. Sonraki hac mevsimi gelince Allah Resûlü (s.a.s.) ile görüşmek için Yesribli yaklaşık yetmiş beş kişi, Mekke'ye gidecek ehl-i şirkten büyük bir hac kafilesi içerisinde lâkin Hz. Muhammed (s.a.s.) ile görüşmek hedefiyle yola çıkmıştı. Nihayetinde Mekke'de Akabe mevkiinde Allah Resûlü ile yeniden bir toplantı gerçekleşti. İbn İshak'ın anlatımıyla; Allah, Medinelilere, izzetini, cömertliğini dilemiştir. Nebîsine yardımını ulaştıracak ve İslâm'ın kuvvetini ortaya çıkaracaktır. Şirkin ve müşriklerin de rezilliği zahir olacaktır.¹²⁴

¹²¹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/433; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/219-220; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/375-376.

¹²² İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/434.; Bazı râvilerle göre de Mus'ab b. Umeyr'in gelişi sonrası Medine'deki Müslümanlar hususî olarak toplanmaya başlamıştır. İlim meclislerinin Mus'ab b. Umeyr ile başladığını söyleyebiliriz. İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/219-220; Birlikte Allah'a itaatlerinin bir tezahürü olarak namaz kıldıkları da belirtilmiştir. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/376-377.

¹²³ Sahâbî Berâ b. Âzîb'ten nakledilene göre Medine'ye ilk gelenler Mus'ab b. Umeyr ile birlikte İbn Ümmi Mektûm'dur. İkisi Medineli Müslümanlara Kur'ân dersi yapmıştır. Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 46 (No. 3924-3925); "Tefsîru'l-Kurân", 87 (No. 4941); Abdullah Aydın, "İbn Ümmü Mektûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999).

¹²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/438; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/221; Eyüp Baş, *Son Peygamber Hz. Muhammed (sas)* (Ankara: TDV, 2023), 55.

Bu ikinci toplantı yani İkinci Akabe Biatı'nda, Allah Resûlü'nün amcası Abbâs b. Abdülmuttalib de yeğenine destek olmak için yer almıştı. O savaş ihtimalinden bahsetti ve Medinelilerden emin olmak istedi. Medineli Berâ b. Ma'rûr; vefâ ve sıdk ile ruhlarını, takatlerini Allah Resûlü'nün arkasında harcamak istediklerini belirtmiştir. Allah Resûlü bu toplantıda da Kur'ân'dan bazı kısımları tebyîn ile Allah'a itaate davet etti ve İslâm'a teşvik etti. Medineli Abbâs b. Ubâde de savaş ihtimalinden bahsedip itaatin ağır bir mesûliyet olduğunu hatırlatmış ve arkadaşlarına; Allah Resûlü'ne verdikleri sözü bırakmadıkları, itaatte vefâlı oldukları takdirde dünya ve âhirette bu biatın hayra vesile olacağını söylemiştir. Medineliler itaatte kararlı olduklarını belirttiler, ölüm dahil müsibet ihtimallerinin bilincinde olarak Allah Resûlü'nü korumayı kabul ettiler. Biatın karşılığı sorularına, Allah Resûlü "cennet" demiştir. Böylece bir itaat sözü olan biat gerçekleşti.¹²⁵ İtaatin uhrevî mükâfâtı zikredilmiş ve bunun üzerine itaat biati edilmiştir. Berâ'nın mezkûr sözü de itaatte muhabbeti ve iştiyâkı göstermesi açısından dikkate değerdir.

Ubâde b. Sâmit, zorlukta ve kolaylıkta, hoşlanırken yahut hoşlanmazken, enaniyet üzerlerinde iken "işitmek ve itaat etmek" üzere (عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ); işin ehli ile çekişmemek, nerede olurlarsa hakkı söylemek, Allah yolunda bir kınayıcının kınamasından da korkmamak hususlarında biat ettiklerini söylemiştir.¹²⁶

İkinci Akabe Biatı öncesinde Allah Resûlü'ne harp için izin verilmemişti. O ve diğer Müslümanlar; Allah'a davet, eziyetlere sabır, cahillerden affetmek usûlünü tatbik ettiler. Müşrikler, kendilerinden istenen 'sadece Allah'a gösterilmesi gerekli mutlak itaati' reddetmiş, Allah'a karşı kibirlenmiş ve isyan etmişlerdir. Onlar, Allah'ı tek ilâh kabul edip Muhammed'i (s.a.s.) Allah Resûlü olarak tasdik edenleri ve böylece Allah'a ve Resûlü'ne itaat edenleri Mekke'den ayrılmak zorunda bırakmışlardır. Son Akabe Biatı sonrası savaşın meşrûyetiyle ilgili ilk âyetlerle Allah, Resûlü Muhammed'e (s.a.s.) savaş (kıtal) için izin vermiştir:¹²⁷

"Saldırına uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kâdirdir. Onlar sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler -ki oralarda Allah'ın adı

¹²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/446; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/222-223.

¹²⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/454. Evs ve Hazrec'den 73 erkek ve 2 kadın Müslüman bu ikinci ve son Akabe Biatında (Harp biati) bulunmuştur. İsimleri için bk. a.mlf., 1/454-461. Buhârî, "Ahkâm", 42 (7199-7200); İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/408.

¹²⁷ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/467.

çokça anılır- yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür, mutlak galiptir. Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerine bir yerde egemenlik versek, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoymaya çalışırlar. İşlerin sonu Allah'a varır.”¹²⁸

Medineliler biat edince Allah Resûlü, Mekke’de bulunan Müslümanlara Medine’ye gitmelerini emretti. Allah’ın, Medineli Müslümanları, Mekkeli Müslümanlara kardeş yaptığını ve emniyette olunacak bir mekân verdiğini söyledi. Müslümanlar gruplar hâlinde bir itaat hareketi olarak Medine’ye hicret etti Allah Resûlü de daha sonra Mekke’de müşriklerin suikastini atlatıp güvenlik tedbirleri olarak Hz. Ebû Bekir ile yola çıkmış ve Medine’ye ulaşmıştır.¹²⁹

Sonuç

Kur’ân-ı Kerîm’de itaat mefhumu bu masdar ismin fiil hâliyle sıkça yer almaktadır. “İtaat”; emir vermeye yetkili konumda bulunanların emir ve nehiyelerine, emir alıp uygulamak mesûliyetinde bulunan kişilerin kolaylık ve zorluk anlarında da kabul gösterip uymaları manasına gelir. İtaatte gönüllülük vardır. Kur’ân’da Allah’a itaat ve Resûl’e itaat emri ayrı ayrı zikredilmiştir. Allah’ın hâkimiyetine, emirlerine mutlak itaat gerekirken beşer olanın emirlerine ‘itaat’ de Allah’ın şeriatına uygunluğuna göre incelenir. Beşer olan Hz. Muhammed (s.a.s.), Allah Teâlâ’dan vahiy aldığı için onun, şeriatın esasları kapsamındaki emir ve nehiyelerine itaat de mutlak itaat kapsamına girmektedir.

Vahyin Mekke Dönemi için itaati düşündüğümüzde itaat esaslarından imanın, bu kapsamda “tevhid”, “nübüvvet” ve “âhiret”in öne çıktığını görüyoruz. Allah’ın birliğine, Muhammed’in (s.a.s.) Allah’ın resûlü olduğuna, âhirete; hesap ve amellerin karşılığının alınacağına inanmak, güzel ahlâka riâyet etmek, Kur’ân ilmini takip etmek (tedrîs), iki rekatlı namazı kılmak, müşriklerin eziyetlerine sabretmek ve bu suretle imanda sebât göstermek *Mekke Devri’nde Allah’a ve Resûlü’ne itaatin tezahürleridir.*

¹²⁸ Genel kabule göre bu âyetler, Kur’ân’da savaşa izin veren ilk âyetlerdir. Ayrıntılı bilgi için bk. Karaman, vd., Kur’an Yolu Tefsiri, 3/736-737. el-Hac 22/39-41; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/467-468.

¹²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/468. Allah Resûlü’nün hicreti ile ilgili olarak bk., a.mlf., 1/480-492. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/422; Hicreti “itaat eylemi” başlığıyla inceleyen Demir, hicretin manalarını açıklamış, hicretin gayesi, türleri, sebepleri ve önemi üzerinde durmuş, ilk Müslümanların Habeşistan Hicreti’ne temas etmiştir. Ayrıca; Allah Resûlü ve ashabının Medine’ye hicretini Suriyeliler’in Türkiye’ye göç etmeleri ile irtibatlandırmıştır. Mehmet Demir, “Bir İtaat Eylemi Olarak İslâm’da Hicret ve Muhacirler”, *İlahiyat Akademi* 4 (2017), 159-184.

Allah Resûlü, insanları; tevhide, nübüvvete ve âhirete imana çağırılmış, karşılaştığı zor durumlara sabretmiş ve Allah'a itaatinde sebât etmiştir. Muhâsara sebebiyle hem kendisi hem yakın akrabaları yaklaşık üç sene maddî-mânevî zor durumlar yaşamıştır. Sonrasında Hz. Muhammed (s.a.s.), akrabalık fikriyle kendisini koruyan amcası Ebû Tâlib'in vefatı ve kendisine ilk itaat eden Hz. Hatice'nin vefatıyla zor zamanlar geçirmiştir. Tâîf'te de uygun bir ortam bulamayan Allah Resûlü (s.a.s.), kabileleri dolaşmasını sürdürmüş ve nihayet Medineli grup ile karşılaşmıştır. Medineliler, Allah Resûlü'nü dinlemiş ve itaati benimsemiştir.

Medine'de Mus'ab b. Umeyr ve İbn Ümmi Mektûm vesilesiyle Kur'ân dersleri artmış, İslâm hakkındaki bilgi seviyesi yükselmiş ve bu belde hicrete uygun bir hâle gelmiştir. Maddî yönden bakıldığında temel bir ihtiyaç olan barınacak emniyetli bir yer bulunmuştur. Aynı zamanda Allah'a ve Resûlü'ne itaatin kolaylıkla yaşanabileceği, İslâm düşüncesinin gelişebileceği bir ortam hazırlanmıştır. Mekke Müslümanların büyük çoğunluğu hicrete katılmış ve itaatlerini göstermiştir. Onların ardından Allah Resûlü de Hz. Ebû Bekir ile birlikte hicret etmiştir. Savaşa izin verilmesi ise yeni bir itaat mesûliyetidir. Medine'de ise daha farklı konular ile "Allah'a ve Resûlü'ne itaat" sürdürülmüştür.

Bu makale ile Allah Resûlü'nün ilk vahyi almasından Medine'ye hicretine kadarki süreçte Allah'a olan itaatini yerine getirdiği, İslâm'ı kabul edenlerin Allah'a ve Resûlü'ne itaati benimsediği anlaşılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.s.) ilk başta kendisi vahye iman ederek Allah'a olan mutlak itaatini göstermiştir. En yakınlarından başlamak suretiyle tebliğini yapması, Allah'ın tebliğ emrine itaatidir. Kur'ân'ı okuyup açıklaması, sabırla insanları Allah'a ve O'nun resûlü olarak kendisine itaate çağırması, engellemelere karşı duruşu, sorunlara çözümler araması, tebliğinden vazgeçmemesi Allah Resûlü'nün itaatinin tezahürleri olmuştur. Bu gayretlerin Allah sevgisi olmadan da sürdürülemeyeceği anlaşılmaktadır. Vurgulamak istediğimiz husus, Allah Resûlü ve ilk Müslümanların Allah'a itaat fikri çerçevesinde tercihlerde bulunarak hayatlarını şekillendirdiği ve ilk Müslümanların Kur'ân ve resûl kaynaklı bir itaat hayatı yaşadığıdır. Bu vesile ile itaat hayatında ilmin ehemmiyetini hususen ifade etmek istiyoruz. Yani Kur'ân ve Allah Resûlü'nün Kur'ânî yaşantısı-sünneti itaat hayatının iki temel ilim kaynağıdır.

Kaynakça | References

- Ağırman, Cemal. *Hız Peygamber'in Sünnetinde İtaat*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 2023.
- Akdemir, Furat. "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti". *Kelam Araştırmaları* 11/1 (2013), 425-442.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *İslâm Fitrî Tabî ve Umumî Bir Dindir*. Ankara: DİB Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Alper, Ömer Mahir. "İtaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/444-445. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Aydınlı, Abdullah. "İbn Ümmü Mektûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/434-435. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Baş, Eyüp. *Son Peygamber Hz. Muhammed (sas)*. Ankara: TDV, 2023.
- Baylav, Hüseyin. *İnanç Açısından İtaat*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya. *Ensâbü'l-Eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-. *Sahihü'l-Buhârî*. thk. Cemaatü min el-ulemâ. 9 Cilt. Mısır: es-Sultâniyye, 1893.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl. *es-Sihâh Tâcü'l-Lüga ve Sihâhü'l-Arabiyye*. thk. Attâr Ahmed Abdülğafûr. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1407.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed. *Tarifât*. thk. Ulemâ. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Demir, Mehmet. "Bir İtaat Eylemi Olarak İslâm'da Hicret ve Muhacirler". *İlahiyat Akademi* 4 (2017), 159-184. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilak/issue/28571/304919>
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünen*. thk. Şuayb Arnavut - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Risâle, 2009.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ*. çev. Mustafa Çağrırcı. 4 Cilt. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2020.
- Heyet. *Hadislerle İslam*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2019.
- İbn Hişâm, Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekâ vd. 2 Cilt. Mısır: Şirket-i Mektebe, 2. Basım, 1955.
- İbn İshak, Muhammed. *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğâzî*. haz. Süheyl Zekkâr. Beyrût: Dâru Fikr, 1. Basım, 1978.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemseddin Ebu Abdullah. *Zâdü'l-Meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*. thk. Şuayb Arnavut - Abdülkadir Arnavut. 6 Cilt. Beyrut: Müessesese Risâle, 1996.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Beyrut: Dâru Hicr, 1. Basım, 1997.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 3. Basım, 1993.
- İbn Sa'd, Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. İhsan Abbâs. 8 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdr, 1. Basım, 1968.
- İbn Seyyidinnâs, Muhammed b. Muhammed. *Uyûnü'l-eser fî fûnûni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kalem, 1993.
- İbnü'l-Esîr, Meccüddîn Ebû's-Seâdât. *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. 5 Cilt. Beyrût: el-

- Mektebetü'l-İlmiyye, 1399.
- İsfehânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dimeşk - Beyrut: Dâru'l-Kalem - Dâru's-Şâmiye, 1991.
- Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Mehmet Yaşar Kandemir vd. 2 Cilt. İstanbul: İFAV, 11. Basım, 2021.
- Kapar, Mehmet Ali. "Asr-ı Saadet'te Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*. haz. Vecdi Akyüz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2007.
- Karadâvî, Yûsuf. *Kur'ân'ı Anlamada Yöntem*. çev. Nurullah Yazar. İstanbul: Nida, 4. Basım, 2018.
- Karagöz, İsmail. *Kur'ân'ın Temel Kavramları*. 2 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2022.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 8. Basım, 2020.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2023.
- Makrizî, Ahmed b. Ali Tekiyüddîn. *İmtâü'l-Esmâ bimâ li'n-Nebîyyi min el-ahvâli ve'l-embvâli ve'l-hafede ve'l-metâ*. thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî. 15 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc. *Sahih-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matb'atü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Özarslan, Selim. "Kelâm Açısından İtaat Kavramı ve Çerçevesi". *Diyanet İlmi Dergi* 54/1 (2018), 93-112. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/did/issue/36892/420811>
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsîr*. 3 Cilt. Kahire: Dâru's-Sâbûnî, 1997.
- Sadan, Hamza. "İtaat ve İttiba Kavramlarının Anlamsal Çerçevesi ve Kur'an'da Kullanımı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2020), 177-204. <https://doi.org/10.35209/ksuifd.707832>
- Sadan, Hamza. *Mekkî ve Medenî Âyetlerin Semantik Çerçevesi: İtaat ve İttiba Kavramları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2017.
- Şener, Abdülkadir. "Abdest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/68-70. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Şulul, Kasım. *Son Peygamber Hz. Muhammed'in (a.s.) Hayatı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 3. Basım, 2018.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târihu'r-rusul ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 11 Cilt. Mısır: Dâru'l-Meârif, 2. Basım, 1967.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali. *Keşşâfü istilâhati'l-fünûn ve'l-ulûm*. thk. Ali Dahrûc. 2 Cilt. Beyrut: Mektebe Lübnân Nâşirûn, 1996.
- Turşak, Musa. "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Ülü'l-Emre İtaatin Mahiyeti". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2022), 325-347. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihya/issue/68088/1013279>

- Türkoğlu, Alaattin. *Kur'an-ı Kerim'e Göre Hz. Muhammed'e İtaat*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Watt, W. Montgomery. *Hız. Muhammed Mekke'de*. çev. Süleyman Kalkan. İstanbul: Kuramer, 2. Basım, 2020.